

İMRE THÖKÖLY’NİN KÂTİBİ YANOŞ KOMÁROMI’NİN GÜNLÜKLERİNDE OSMANLILAR

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ*

ÖZ

Günlükler hadiseleri, tecrübeleri ve belki bunlarla ilgili düşünce ve hisleri belirli bir zaman çizgisinde barındıran; genellikle umuma sunulması amaçlanmamış subjektif kayıtlardır. Buna ek olarak XVII. yüzyıl Macar günlükleri karakteristik şekilde inanç, insani ilişkiler, savaş gibi kişi ve dış dünya arasındaki bağlantıyı ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı İmre Thököly’nin sekreteri Yanoş Komáromi’nin günlüklerini temel alarak Osmanlıları ve Macar generalin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki mülteci günlerini yansıtmaktır. Macar idarecilerin Osmanlılarla olan ilişkileri ve kuruz¹⁴ askerlerindeki Osmanlı düşüncesini tam olarak muhakeme edebilmek amacıyla İmre Thököly’nin de günlüklerine başvurulmuştur. Thököly İmre’nin ve kâtibinin şahsi kayıtları gerek uluslararası diplomasi, Bâb-ı Âli’deki elçilik faaliyetleri ve imparatorluğun ekonomik durumu gibi çeşitli konulara değinmekte gerekse generalin mültecilik yaşamına dair hatırı sayılır veriyi barındırmaktadır. Ek olarak Macar idarecilerin hissi dünyalarına ve özel hayatlarına ilişkin bilgileri içermekte ve dahası Macar tarafının Türk idaresinin verdiği bazı kararlara karşı duydukları hoşnutsuzluklara temas etmektedirler. Bu sayede günlükler elimizdeki Osmanlıca kaynakların sundukları bilgileri tamamlayıcı niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Yanoş Komáromi, İmre Thököly, günlük, İzmit, Erdel, Osmanlılar, Habusburg.

OTTOMANS AT THE DIARIES OF IMRE THÖKÖLY’S SECRETARY JÁNOS KOMÁROMI

ABSTRACT

Diaries are subjective records which contain events, experiments and probably thoughts and feelings associated with them in a particular time and generally, aren’t planned to be presented to the public. In addition, the 17th century Hungarian diaries characteristically handle the connection between people and the outside world such as religion, human relations and wars. The

*Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu,
cagataycapraz@gmail.com

¹⁴ Macarca: Kuruc / kurucz = bujdósó [mülteci].

aim of this study is to reflect Ottomans and refugee days of Hungarian general in the Ottoman Empire, based on the diaries of Imre Thököly's secretary János Komáromi. Thököly's diaries are referred especially for reconsidering the relations of Hungarian administrators with Ottomans and thought of Ottoman at kuruc¹⁵ soldiers. Personal records of Imre Thököly and his secretary touch on different subjects such as international diplomacy, activities of ambassadors in Bâb-ı Âli, economical situation of the empire and also include considerable information about the exile life of the general. Besides, they cover data which are about personal feelings of Hungarian administrators and their private lives. Furthermore, they refer to dissatisfaction of Hungarian side against certain decisions of the Turkish ruling. By this means, those diaries are complementary to the existing data that Ottoman resources present.

Key Words: János Komáromi, Imre Thököly, diary, İzmit, Transylvania, Ottomans, Habsburg

THÖKÖLY'DEN ÖNCE ERDEL HÜKÜMDARLIĞI'NIN HUKUKİ VE SİYASİ DURUMU

Mohaç Savaşı'ndan sonra üç parçaya ayrılan Macaristan'ın en doğusundaki Erdel Hükümdarlığı, pek çokları için bağımsız Macar Devleti'ne bir alternatif olarak görülmüştür. Aslında Mohaç Savaşı'ndan üç ay sonra, 10 Kasım 1526 tarihinde Székesfehérvár'da toplanan mecliste Erdel Voyvodası Yanoş Szapolyai Macar kralı olarak seçildi. Kendisi meşru olarak tüm ülkenin seçilmiş ve taçlandırılmış kralı olduğundan mevcut durumda Erdel Hükümdarlığı'ndan bahsedilmesi söz konusu değildir. (Glatz, 1996: 208-204) Ancak Osmanlıların Mohaç'ın ardından Orta Avrupa'da ilerlemeye devam etmesi ve 1540'ta Yanoş Szapolyai'nin ölümü, mevcut siyasi yapının evrilmesini beraberinde getirdi.¹⁶ Orta Macaristan Budin Vilayeti başta olmak üzere doğrudan doğruya Bâb-ı Âli'ye bağlandı, Batı Macaristan¹⁷ ise Habsburg vesayetine girdi.

¹⁵ In Hungarian: Kuruc / kurucz = bujdosó [refugee].

¹⁶ Aslında Mohaç Savaşı esnasında Macar Kralı II. Lajos'un hayatını kaybetmesinin ardından hem Erdel Voyvodası Yanoş Szapolyai hem de Avusturya Prensi Ferdinand ayrı ayrı Macar kralı seçilmiş, böylelikle 1538 tarihli Várad Antlaşması'nın kapatacağı bir iç savaş başlamıştı. Bu antlaşmayla taraflar kontrolleri altındaki topraklarda birbirlerinin egemenliklerini tanımışlardır. Ancak 1541'de Budin'in Osmanlılarca ele geçirilmesiyle ülke üç kısma ayrılmış, batıda kalan Macar toprakları Habsburg İmparatorluğu idaresi altında Krallık Macaristanı olarak anılmaya başlanmış ve bilhassa Macaristan kralının kim olduğu sorusu ortaya çıkmıştır. Ágnes R. Várkony, *A Királyi Magyarorszáig 1541-1686*, Vince Kiadó, Budapest, 1999, s. 48-49.

¹⁷ Yaklaşık olarak bugünkü Slovakya ve Yukarı Tuna'nın batı kısmını içine almaktadır. Ágnes R. Várkony, *A Királyi Magyarorszáig 1541-1686*, s. 47.

Szapolyai'nin oğlu II. Yanoş babasının ardından kral seçildiyse de Macar Krallığı, Habsburg yönetimine dâhil olmamış Macarlar nazarında artık üç parçaya ayrılmış ülkenin sadece doğu kısmı için geçerli olabilirdi: Erdel. Szapolyai'nin eşi ve II. Yanoş'un annesi İzabella Leh kökenliydi ve Osmanlılar Habsburglara karşı bir müttefike ihtiyaç duyduklarından II. Yanoş'un Erdel'e hükmetmesini kabul ettiler. (Fodor, 1991: 114) Bunun yanı sıra Habsburg İmparatorluğu'na karşı Fransızlar da yeni Macar idaresini destekledi. (Berta, 1984: 29) Tarihsel süreç Erdel Hükümdarlığı'nın kuruluşuna yön verdi; II. Yanoş 1570 tarihli Speyer Sözleşmesi'nde Macar Kralı unvanından vazgeçmiş, Erdel ve Partium Hükümdarı unvanını almıştır. (Oborni, 2002: 292) Böylece Erdel'deki yeni siyasi yapı Osmanlı kontrolünde otonom bir hükümdarlık olarak Karlofça Antlaşması'na kadar varlığını sürdürmüştür.

Erdel kuruluş nitelikleri olarak Osmanlı vasalı bir devlet olsa da Stefan Batory zamanında bu durum soru işaretleri barındıran bir yapı kazanmıştır. Batory, Litvan kökenli *Jogailaičiai* hanedan soyunun tükenmesinden sonra, 1676'da arkasına Bâb-ı Âli'nin desteğini de alarak Leh kralı seçilmiş ve bu krallığı diğer Avrupa ülkeleri tarafından da tanınmıştır. (Karácson, 1914: 100) Dahası Erdel Hükümdarlığı 30 Yıl Savaşları'nda diğer Protestan devletlerle müttefik olmuş, I. György Rákóczi zamanında savaşı bağlayan 1648 Vestfalya Antlaşması'nı eşit taraf olarak imzalamıştır. (Kovács, 2006: 141) Barış yapan ülkeler, antlaşma belgelerinde Erdel Hükümdarlığı'nı İngiltere ve İsviçre'nin müttefiki, bağımsız bir ülke olarak kabul etmişlerdir. (Köpeczi, 1993: 215-259; Várkony, 1999: 88)

Dönemin büyük devletleri bu antlaşmayla Hollanda ve İsviçre'yi de müstakil idareler olarak tanımışlardır. Dolayısıyla *de facto* olan tanınma savaşlar nedeniyle artık *de iure* halindedir. Bunların dışında Gábor Bethlen, Stefan Batory ve Sigismund Batory gibi Erdel hükümdarları Brandenburg'dan Avusturya sarayına kadar eşlerini başka ülkelerin hanedanlıklarından seçmişler, dolayısıyla farklı hükümdar aileleriyle akrabalık kurmuşlardır. Varılan noktada kesin bir Osmanlı vasallığından söz edilebilmesi tartışmaya açıktır. Dahası I. György Rákóczi'nin taç giymesi Osmanlı ahdnamesiyle değil, Erdel aristokrasisinin kararıyla belirlenmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'na sadakatin sürdürülmesi her daim Erdel Hükümeti'nin dış politikasını şekillendirmekte ve hükümet, diğer ülkelerle ilişkilerini bu çerçevede belirlemektedir. (Mezey, 2003: 75) Dolayısıyla Bâb-ı Âli'nin dış politikasıyla örtüşmeyen bir sefere Erdel idaresinin kalkışması mümkün olamamaktadır. (Trócsányi, 2005: 20)

Elimizdeki veriler kapsamında yapabileceğimiz ilk tespit Erdel'in Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödeyen vasal bir müttefik olduğu yönündedir. Ancak Habsburg kontrolündeki Krallık Macaristanı'nın da Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödediği göz önünde bulundurulursa vergi

ödenmesi Erdel'in hukuki durumunu netleştirememekte. Ayrıca Erdel, Habsburg tarafından “kopmuş” bir vilayet olarak nitelendirilirken (Niederhauser, 2001: 14) Osmanlı İmparatorluğu verdiği ahdnameler çerçevesinde burayı kesin bir dille kendi ülkesi olarak belirtmektedir. Netice itibarıyla fiilen tam bir Osmanlı bağıllığından söz edilemese de Erdel, en azından Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında bir tampon ülke görevi görmüştür. Tarihsel sınırları Osmanlı fethiyle başlamış ve Osmanlıların bölgeden çekilmesiyle son bulmuştur, başka bir deyişle kendisine olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. (Tóth, 2001: 215)

KURUZ HAREKETİNİN DOĞUŞU VE ORTA MACAR KRALLIĞI'NIN KURULUŞU

“...güzel Macar milletimin hakiki işleri için çabalarken sonum muhtelif acılarla dolu uzun bir mültecilik ve bedbahtlık olmuştur. Her türlü malımdan, mülkümden, tatlı toprağımdan ayrıldım ve defalarca gerçekleşen ölüm, keder, elem yüzünden sefil ve takatsız kaldım.”¹⁸

XVII. yüzyılın ortasına geldiğinde tarihten silinmeye yüz tutmuş Erdel Hükümdarlığı en dramatik dönemini İmre Thököly'nin “kuruz krallığı” ile yaşadı. Thököly'nin idaresinin temeli aslında çok daha öncelere, 1664 Vasvar Antlaşması'na dayanmaktadır. Bâb-ı Âli'nin 1663 senesinde Krallık Macaristanı ve Çek topraklarını almak için başlattığı seferi sonuçlandıran bu antlaşmayla Osmanlılardan alınması mümkün olmuş Érsekújvár, Varadin, Lugos, Karansebes ve Jenő gibi Macar Krallığı kalelerinin yeniden Osmanlılara verilmesi kararlaştırılmıştı. Buna Habsburg Hükümeti'nin Protestanlık karşıtı politikası da eklenince Kutsal Roma Germen İmparatoru ve aynı zamanda Macar Kralı olan I. Leopold'un naibi Ferenc Wesselényi önderliğinde, 1664 yılında Macar aristokratları arasında bir örgütlenme baş göstermiştir. (Benczédi, 1976: 71) Eşi tarafından Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen'in¹⁹ akrabası, Thököly'nin kont babası Stefan Thököly de bu örgütlenmede yer almıştır. (Angyal, Első Rész, 1888-1889: 41; Pezenhoffer, 1999: 114) Ne var ki vücuda gelen yapılanma çok geçmeden ortaya çıkarılmış ve iştirakçileri mal varlıklarına el konulmasının ardından hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmışlardır. (Köpeczi, 1986: 794)

Habsburg kovuşturmasından kaçmayı başaran aristokratlar ve onların kapı halklarının Partium adı verilen Erdel sınırındaki bölgeye yığılmaya ve

¹⁸ İmre Thököly'nin ölümüne çok kısa süre kala, 1705 Ağustosunda Macar idarecilere yazdığı açık mektuptan. Kálmán Thaly, *Késmárki Tököly Imre és Némely Főbb Híveinek Naplói és Emlékezetes Írásai 1686-1705 (Tököly Imre Saját Írásai)*, I. Kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1868, s. 388.

¹⁹ Hükümdarlık dönemi 1613-1629. Teréz Oborni, *Erdély Fejedelmei*, Pannonica, Budapest, 2012, s. 100.

askeri taburlar oluşturmaya başlamasıyla kuruz hareketi doğuyordu. (Benczedi, 1976: 72) Henüz yedi yaşında olan İmre Thököly bu kampların Habsburg karşıtı atmosferi içinde, ailevi bağları nedeniyle mülteci Macar idareciler arasında bir komutan olarak yetişti.

1681 Macaristan seferi Thököly'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkisi açısından bir dönüm noktası idi. Söz konusu seferin sonunda Erdel Hükümdarı Mihály Apafi'ye Orta Macaristan'ın²⁰ idaresinin verilmesi kararlaştırılmış, hatta bunun için kendisine İstanbul'dan ahdname dahi gönderilmiştir. Fakat başarısızlıkla sonuçlanan seferden hükümdar sorumlu tutulunca bu ahdname geri alındı (Papp, 2005: 39) ve gelişmeler üzerine Thököly derhal İstanbul'a bir elçi heyeti gönderdi.²¹ Beyin elçilerinin Bâb-ı Âli'deki talepleri oldukça açıktır: Thököly'nin İstanbul Hükümeti tarafından Macar kralı olarak atanması. Böylelikle kuruz askerleri iki yıl içinde bütün ülkeyi ele geçirecektir. (Angyal, Első Rész, 1888-1889: 279) Mihály Apafi olası bir anlaşmanın önüne geçebilmek için İstanbul'a kendi elçilerini gönderse de Bâb-ı Âli'ye gerekli olan kişi artık Thököly idi. (Varga, 2001: 490-491) Sándor Papp'ın da belirttiği gibi Thököly'nin böyle bir adım atmaya cesaret etmesinde Macaristan'daki Türk idarecilerin desteği olmalıydı. Aslında kendisi muhtemel iktidar değişimi hakkında bilgilendirilmişti. (Papp, 2003: 653) Öyle ki, 27 Nisan 1682'de, yani Thököly'nin ahdnameyi almasından yaklaşık altı ay önce Eğri beylerbeyi Ali Paşa, Thököly'ye gönderdiği mektupta şu ifadeleri kullanıyordu: “Yüce ve

²⁰ Otuz Yıl Savaşları esnasında, 31 Aralık 1621'de Erdel Hükümdarlığı ve Habsburg İmparatorluğu arasında yapılan Nikolsburg Antlaşması'yla Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen'e geçen ve Erdel'in Kuzey Batı sınırında yer alan yedi vilayet; Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, Abaúj. Bu bölge önceleri Yukarı Macaristan olarak anılsa da 1600'lerin ilk çeyreğinden itibaren bir Osmanlı idari yapısı olarak kaynaklarda “Orta Macaristan” olarak geçmektedir. Vojtech Kopčan, “A Török Porta Thököly Politikája”, *A Thököly-Felkelés és Kora*, (szerkesztette: Benczedi László), Budapest, 1983, s. 122-123. Silahdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, (yayına hazırlayan: Ahmed Refik), I. Cilt, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 742. Ayrıca konuyla ilgili bazı Osmanlı vesikalarının tetkiki açısından bknz. Tayyip Gökbilgin, “Rákóczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri”, *Türk-Macar kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu / Symposium on Rákóczi Ferenc II. and the Hungarian Refugees in the Light of Turco-Hungarian Cultural Relations*, (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1976, s. 3-4.

²¹ Mihály Apafi ahdnamenin geri verilmesi için İstanbul'a Bálint Szivésy başkanlığında bir elçi heyeti tayin etti; fakat bundan sonuç alamamıştır. Bknz. Tayyip Gökbilgin, “Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu / Symposium on Rákóczi Ferenc II. and the Hungarian Refugees in the Light of Turco-Hungarian Cultural Relations*, (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1976, s. 200.

muzaffer İmparatorumuzun izzetli emriyle Orta Macar'ın seçilmiş kralı, iyiliğimizi isteyen komşu yiğit bey.²²”

Uzun İbrahim Paşa komutasındaki 1682 yılı seferlerinin başarılı geçmesinin ardından ele geçirilen kalelerden biri olan Fülele’de Thököly nihayet Orta Macar Kralı ilan edildi, İbrahim Paşa kendisine hükümdarlık alametleri olan tuğ, sancak ve ahdnameyi²³ sundu. (Angyal, Első Rész, 1888-1889: 285; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 381-384) Mihály Apafi ise 15 Nisan 1690’da öldü. Thököly şimdi Erdel’de idaresi altındaki yaklaşık 5500 kişilik orduyla bölgedeki Habsburg kuvvetlerini temizlemeyi vaat ediyordu. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 471-472; Benczédi, 1975: 7) Böylelikle İmre Thököly ve Bâbı-ı Âli arasında ortak çıkarlara dayanan güçlü bir siyasi iş birliği oluşmuş, Osmanlı idaresi nezdinde generalin iktidarı garanti altına alınmıştır.

THÖKÖLY AYAKLANMASININ POLİTİK KAYNAĞI

Aslına bakılırsa gerek Macar Krallığı’ndaki gerekse Erdel’deki Macar soylularının temel beklentisi Hıristiyan bir kralın idaresinde eski Macar topraklarının tekrar birleştirilmesiydi. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise en azından Osmanlı fetihlerine karşı Macar Krallığı topraklarının, bağlı olduğu Habsburg idaresi tarafından korunması amaçlanmıştır. (Pauler, 1976: 429-430) Ancak Vasvar Antlaşması, Habsburg idaresinin Macarların beklentilerini karşılayamayacağı göstermiş ve bunun neticesinde artık doğrudan Macaristan’ın bağımsızlığını hedefleyen kuruz adında askeri bir güç teşkil edilmiştir.

Habsburg Arşidüklüğü’ne karşı Macarlar öncelikle Fransa’dan yardım bekleseler de XIV. Louis’ye göre bu denli doğuya gitmek aşırı masraflı olacağından Çarlık kuvvetleriyle baş edebilecek yegâne güç artık Osmanlı İmparatorluğu idi. (Várkony, 1988/1: 58) Bu suretle Kral Naibi Ferenc Wesselényi, Viyana’ya karşı örgütlenme başlatmasının hemen ardından Bâbı-ı Âli’den yardım talep etti. (*Krieg und Sieg in Ungarn* vd., 1976: 260) Ancak dönem itibariyle hiçbir destek görmediğinden kalkışma İmparator Leopold idaresince kısa sürede bastırıldı. (Benczédi, 1980: 112) Bununla birlikte kovuşturmadan kaçanlar General İmre Thököly idaresinde birleşecek, (Silahdâr Fındıklı Mehmed Ağa, 1928: 742, 743, 744) hatta Bâbı-ı Âli’den destek görme çabasındaki politik yapılanmanın izleri zamanının mülteci askerleri arasında da etkisini sürdürecekti. Özellikle Protestanlara din

²² *Magyar Országos Levéltár*, G. 2, II/1. fol. 163-164, “Hatalmas és Győzhetetlen császárunknak kegielmes parancsolatjábül Orta Magiarnak valasztot kirallja Szomszed vitez ur jo akaronk.”

²³ Belgenin İstanbul Arşivi’ndeki sureti için bkz. BOA, *Nâme-i Hümayûn Defteri*, Nr. 5 (1092 H. / 1682 M.), vr. 347-a - 352-b.

özgürlüğünün sağlanamaması Osmanlılarla yapılacak iş birliğini meşru hale getirmektedir.²⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğiyle Habsburg egemenliğine karşı mücadele edip vasalet; ancak toprak bütünlüğü sağlanmış bir devletin teşkil edilmesi fikri ayaklanmacılar arasında kabul gören bir fikir haline gelse de bu, Wesselényi ayaklanmasına destek vermeyen Macar yöneticiler tarafından dehşetle karşılanmaktaydı. Öyle ki, Habsburg İmparatorluğu'nun Hırvatistan Valisi Miklós Zrínyi Osmanlıların himayesinde istiklal kazanılabileceği fikrini 1661 yılında yazdığı eserinde Türk akyonu (Zrínyi, 1981: 39-51) olarak nitelendirmekteydi. Buna karşılık Thököly'nin 1680 civarında Kral Naibi Pál Esterházy'ye yazdığı bir mektupta bey, Osmanlı desteği konusunda kararlılığını göstermektedir:

“Hıristiyan kralların desteğiyle özgürlüğümüzü ümit etmek zayıf bir ihtimaldir. Bu babda, ancak Türk silahlı mülteci askerleri eve zaferle götürebilir... Ben ülkemin sükûnetini ve mutluluğunu dileyen, bunun için zahmet gösteren bir oğlu ve ferdiyim. Yurdumu Macaristan olarak görürüm ve elbet huzurlu bir yaşam dilerim.” (Benczedi, 1975: 9-10)

Kim olduğunu saptayamasak da muhtemelen Habsburg tarafındaki bir Macar aristokrat tarafından Thököly'ye hitaben kaleme alınan aşağıdaki satırlar, general ve mülteci askerlerin Osmanlılarla iş birliği yapmasına karşı duyulan tepkiyi özetlemektedir:

“Öyle olabilir ki şevketliniz doğası gereği Hıristiyanlara düşmandır. Gâvur Türk'ün yalancı göz boyayıcılığının Zat-ı Âliniz lehine neye vasıl olduğunu, dahası o düzenbazın oyalamalarıyla ne ümit edilebileceğini rahatlıkla hissedebilirsiniz. O ki, kendi düşmanının, şimdiye değin kimsenin üstesinden gelemediği Macarlığın sahte sözlerle kendini tüketmesinden başka ne ister? Şevketlinizin bu kadar zamandır kâfirlerin riyakârlığını fark etmemesine hayret ederim. İnyetli efendimizin gözünü öylesine boyadılar ki, kendinize ve kendi kanunuza karşı düşmana yardım eder hale geldiniz. Size nazaran Macarlığımdan dolayı acı içindeyim. Hıristiyanlığın ve aynı zamanda zavallı yurdumuzun felakete sürüklendiğinin farkında olarak, haşmetli efendimizin aklını başına almasını istemekteyim. Benimle beraber sevgili milletimize ve yurdumuza acıyın! Kudretli efendimiz yeniden sadakat

²⁴ Thököly'nin askerlerinin Osmanlılarla ortak hareket edilmesine yönelik eğilimleri, bir kuruz marşında geçen dizelerde de takip edilebilmektedir: *“Boyun eğmemiz gerekse eğer, iyidir daha yücesine! Hizmet etmemiz gerekse eğer, iyidir kudretlisine.”* Imre Varga, *“Thököly a Magyar Irodalomban”, Thököly Emlékünnepség. A Fejedelmhalálának 270. Évfordulója Alkalmából*, (szerkesztette: Molnár Mátyás), Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Vaja, 1975, s. 72.

*göstersin ki, doğamız gereği düşmanımız olanların saadeti için birbirimizin kanını boş yere akıtmayalım!"*²⁵

Fakat özellikle Habsburg idaresinin yoğun katolisizm politikasının yarattığı gerginlik çoğunluğu Protestanlardan oluşan kuruz askerlerinin karşıt görüşlerini adeta kemikleştirmiştir: “*İyi Alman beylerine barış lazımsa, terk eyleye yurdumuzu eğer anlaşmaya razıysa.*” (Varga, 1977: 26)

Her ne kadar Thököly Osmanlılara sadık bir politika izliyor gibi görünse de temel amacı önce Erdel Hükümdarlığı'nın idaresini ele geçirmek, ardından iktidarını devam ettirebilmektir. Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'dan çekilme sürecinde, 1690'da Niş'in Habsburg orduları tarafından ele geçirilmesinden sonra; General Veterani ile de görüştü. Niğbolu'yu Habsburg orduları adına ele geçirmesi durumunda kendisine hoşgörü sağlanabileceği söylendi. Tepkisi politik bakış açısını ele vermektedir: “*...Çasar beni Erdel Hükümdarı olarak tanırsa fazlasını bile yapabilirim.*” (Angyal, Második Rész, 1888-1889: 211) Viyana sarayı bu teklifi kabul etmemiştir; ancak askeri açıdan gelinen aşamada bağımsız bir devletin kurulabilmesi amacıyla Macar kuvvetlerinin merkezi bir idare altında birleştirilmesi mümkün olmuştur.

ERDEL'DEN İMPARATORLUĞA THÖKÖLY VE OSMANLILAR

XVII. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun batı seferlerinde en önemli müttefik konumuna gelmiş Thököly'nin yegâne askeri ve ekonomik problemi, Osmanlı Devleti'nin askeri operasyonlarına katılırken ihtiyacı olan iaşenin ve kışın kalacak yerin sağlanabilmesiydi. Mülteci askerlerin sayısı 1689 ve 1691 yılları arasında 4.000 kişiye ulaşmış bulunuyordu. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 640-642; *Thököly Imre Fejedelem* vd., 1896: 67-81) Ayrıca Thököly 24 tabur Türk askerinin de kendi hizmetine gönderildiğini açıklamaktadır ki, bu miktar en azından 1200-1500 arası nefere denk gelmektedir. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 646) Dolayısıyla gıda temini Thököly'nin Türk liderleriyle politik ve sosyal ilişkilerini belirleyen temel etkendi. Generale göre ilaveten yaya ve süvarilere konaklama alanı sağlanmalıydı. Ancak mülteci askerlerin iaşe temininde kronik sıkıntıların yaşandığı ve bunun genel bir endişe kaynağı oluşturduğu gözlemlenmektedir.²⁶

²⁵ *Magyar Országos Levéltár Thököly-Szabadságharc Levéltára*, G-szekció, 1, 2. *Az első kuruc felkelés vezetőinek levelei*. 1/1 fol. 1-2. “Szatmárból ismeretlen Nemzetes és Vitézlő Magos Ferencnek, az alsó parton lévő mezei hadaknak kapitányának, nekem jó akaró barátomnak adassék”.

²⁶ Macar Devlet Arşivi'nde rastladığımız bir kayda göre Thököly, kuruz başkomutanı seçtiği 1680 yılından itibaren kuvvetlerinin finansmanını mümkün mertebe kendi topraklarının geliriyle karşılamıştır. Ancak bu konuda zaman zaman ciddi sorunlar

Aslında Ahmet Refik'in generalin Osmanlı İmparatorluğu ile münasebetleri hususunda sunduğu vesikalar arasında 1690'lı yıllara tekabül eden ve İmre Thököly'ye dair Özi Beylerbeyi Ahmet Paşa'ya gönderilen bir hüküm bulunmaktadır. Buradan edindiğimiz malumata göre Thököly'nin Orta Macar ve Erdel hükümdarı olduğu tasdik ediliyor, ayrıca bu yıllar itibariyle kendisinin ve askerlerinin erzak ihtiyaçlarının karşılanacağı garanti ediliyordu. (Ahmed Refik, 1932: 15-20) Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun sağladığı tedarik kuruz orduları için çoğu zaman yeterli olmamıştır. Örneğin Thököly Göle Kalesi önündeki Osmanlı garnizonuna zahire götürmekle görevlendirildiğinde, kale halkının birkaç haftalığına askerlerine kalacak yer ve yiyecek sağlayacağını ummaktaydı. Nakliye gerçekleştirilseyse de generalin planı tutmamış, zahire teslim edilmesine rağmen kuruz askerlerinin kaleye girmelerine izin verilmemiştir. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 665, 693-697) İlaş sıkıntısı ve kış şartları kuruz ordusunda büyük bir çökmeye, ordunun bazı bileşenlerinin Habsburg tarafına geçmesine neden olmuştur. Örneğin Thököly'nin 1691 senesinde tuttuğu notlara göre asker sayısı 4.000'i geçmektedir. Ancak Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'nın ziyaret edildiği Thököly'nin 14 Ekim 1693 tarihinde ilişkin kayıtlarında bu rakam 2500'e düşmüştür. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 133-139)

Kuruz ordularının finansmanı öyle sıkıntılı bir hal almıştır ki, generalin 1694 yılında tuttuğu günlüklere göre Bâb-ı Âli'den zaman zaman gelen desteği tamamlamak için Thököly pek çok kez kendisinin ya da eşinin değerli eşyalarını rehin bırakmıştır. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 249) Aynı notlarda, 1693-1694 yıllarında Türk garnizonlarında kendileri için kalacak yer ve yeterli yakacak odun sağlanmadığının belirtilmesi dikkat çekicidir. Bundan ötürü Thököly birliklerini küçük gruplara bölerek Belgrat²⁷ ve Temeşvar'daki sınır kalelerine, Osmanlı paşalarının emrine göndermiştir. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 205) 1693 yılına tarihlenen benzer bir notta Cafer Paşa Thököly'den Osmanlı taburuna 500 süvari göndermesini talep etmiştir. Ancak general, askerlerinin giyecek kıyafeti ve ayakkabılarının dahi olmadığını ve ihtiyaç duyulan malzemeler sağlanmadıkça askerlerini her hangi bir yere

yaşandığından Osmanlı desteğine büyük önem atfetmiştir. Magyar Országos Levéltár, *Thököly-Szabadságharc Levéltára*, G-szekció, II. 1. 1680 május 30.

²⁷ Macaristan'dan geri çekiliş sürecinde Belgrat'ın had safhada güçlendirilmesi Osmanlı idaresinin temel politikasını teşkil etmiştir. Bundan ötürü generalin ordularının Belgrat'ta konaklamasının Bâb-ı Âli tarafından da desteklendiği Belgrat Muhafızı Cafer Paşaya gönderilen bir fermanan anlaşılmaktadır. Bknz. BOA, *Mühimme Defteri*, Nr. 105 (1106 H. / 1694 M.), vr. 950-a. Öyle ki, Viyana Devlet Arşivi'ndeki bir vesikada bu dönemde Belgrat'ta konaklayan Osmanlı askeri sayısının otuz altı bin civarında olduğu verisine ulaşmaktayız. ÖStA, TK, HKR Akten Berichte aus Wien an Grf. Inopoli Josef Lamberg v. 1ten Januar bis 18ten Dezember 1694. Probstzen Zenarolla. 417-b - 420-b.

göndermeyeceğini yazmaktadır. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 24-25)

Thököly mali sıkıntılardan sıkça söz etmektedir. Örneğin generalin 7 Ocak 1694 tarihli mektubundan anladığımız kadarıyla Thököly'ye Osmanlı ordusuyla Vidin'de buluşması emredilmiştir. Bundan ötürü general, Osmanlı birlikleri Vidin'de kaldığı sürece işe ihtiyacını imparatorlukta sağlamayı amaçlamıştır. Ancak başta saman ve et olmak üzere gereksinimlerini kendi bütçesinden karşılamak zorunda kalmış²⁸, aynı zamanda şehre yerleşmiş Müslümanlarca hoş karşılanmayacaklarını düşündüğünden Pasarofça'da konaklamıştır. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 105-298)

İşe temininin istikrara kavuşturulamamasının yanı sıra İmre Thököly de Osmanlı kuvvetleriyle iş birliği yapma hususunda tam bir uyum sergilememiş, bunun için diplomatik şartları bahane etmekten geri kalmamıştır. Örneğin 1694 yılına ilişkin notlardan görebilmekteyiz ki, Temeşvar'da konaklayan Osmanlı ordusunun süvariye ihtiyaç duyması dolayısıyla generalden 400-500 atlı göndermesi talep edilmiştir. Ancak bu sırada Göle civarında konaklayan Thököly, Erdel'deki iktidarının durumunun görüşülmesi için İstanbul'a gönderdiği elçilerden haber beklediğini, istişareden bir sonuç çıkana değin yerel Osmanlı kuvvetlerinin taleplerini gerçekleştiremeyeceğini yazmaktaydı. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 247)

Aslında mevcut uluslararası politikayı kendi lehine kullanmayı amaçlamış, Habsburg ve Osmanlılar arasında bir denge politikası izlemiştir. Bundan ötürüdür ki, Osmanlılardan gelen her görevi sürekli biçimde yerine getirmemiş, İstanbul Hükümeti ise yer yer bu durumu görmezden gelmiştir. Konu itibarıyla 1680'lerde Osmanlı Avrupası'ndaki siyasi durumun karakteristik özelliklerine bakacak olursak Habsburg idaresi Thököly ile doğrudan iletişime geçmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu Thököly'yi desteklemekte, Fransa ise sadece Erdel değil tüm Doğu Avrupa politikasının Thököly'nin etkisiyle belirlendiğini düşünmekteydi. (Niederhauser, 1976: 143; Niederhauser, 1977: 81-84, 357) Öyle ki, Thököly'nin 1693 yılında kaleme aldığı notlara göre kendisi, Osmanlı idaresindeki Niş'e gelen İngiliz ve Fransız elçileriyle bir kralmış gibi görüşmekten geri kalmamıştır. (*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 66) Böyle bir görüşmeden Osmanlı idaresinin habersiz olduğu düşünülemeyeceğinden Bâb-ı Âli'nin Thököly'den istifade ederek Habsburg İmparatorluğu'na karşı Fransa'dan destek alma ihtimalini göz önünde tuttuğu söylenebilir.

²⁸ Viyana Devlet Arşivi'ndeki vesikalar değerlendirildiğinde, dönem itibarıyla Macaristan seferlerinde Bâb-ı Âli'nin kendi ordusunu dahi finanse etmekte zorlandığı, hatta Habsburg kuvvetlerinin Osmanlıların geri çekilmesi konusunda en çok bu duruma güvendiği bilgisiyle karşılaşmaktayız. ÖStA, TK, HKR Akten Berichte aus Wien an Grf. Inopoli Josef Lamberg v. 1ten Januar bis 18ten Dezember 1694. Probstzen Zenarolla. 417-a - 424-a.

Zahire meselesinin yanı sıra İmre Thököly Osmanlılara atıfta bulunurken çeşitli isimlerden söz etmektedir. Aralarında en dikkat çeken arşiv belgelerinde bu sıfatın aslen kime isnâd edildiğini tespit edemediğimiz, pek çok kereler *gönüllü* olarak kaydedilen, ayrıca *süvarilerin ağası Gönüllü Ağa* olarak da not düşülen, kendi idaresindeki Osmanlı askerleriyle generale hizmet eden Gömlü Ağa'dır. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 247) Thököly hatıralarında Gömlü Ağa'dan ilk kez 1689 yılındaki yaz seferine ilişkin olarak bahsetmektedir ki, kendisi bu sefer sırasında Orşova ve Kladovo'yu ele geçirmiştir. (*Késmárki Thököly Imre Napló*i vd., 1896: 149) Ancak günlüklerde bu isme özellikle iaşe ve cephane sağlanması amacıyla, Thököly'nin kendisini Osmanlı paşalarına göndermesi hususunda rastlanmaktadır. (*Késmárki Tököly Imre Napló*ja vd., 1863: 151-162)

Gömlü Ağa'ya benzer şekilde Thököly'nin günlüklerinde generalin emrine giren Osmanlı birlikleri hakkında çeşitli kayıtlara ulaşabilmekteyiz. Örneğin Osmanlı ordularının Sırbistan'ın güneyine çekildikleri evrede, generalin 2 Ağustos 1693 yılına ilişkin notlarında sınır kalelerinde bulunan elli Osmanlı askeri Belgrat'tan gelerek Thököly'den kendilerini hizmetine almasını talep etmiştir. Bey, onları kendi malikânesinin bulunduğu Pasarofça'ya göndermiş ve bu birliğin başına Eğri'den Ahmed Ağa'yı tayin etmiştir. (*Késmárki Tököly Imre Napló*ja vd., 1863: 135) Generalin 1 Eylül 1694 tarihine ilişkin kaleme aldığı günlük itibarıyla Ahmed Ağa, generalin ordusunda görev yapan Türk askerlerine komutanlık yapmaktaydı. (*Késmárki Tököly Imre Napló*ja vd., 1863: 159) Generalin notlarında benzer örneklerle karşılaşmaktadır. 22 Haziran 1691 yılında yazdığı mektupta Thököly, Varadinli İbrahim adındaki bir askerin Macar birliklerini komuta ettiğini anlatmakta ve kendisinden “tüfekçilerimizin başı” şeklinde bahsetmektedir. (*Késmárki Thököly Imre Napló*i vd., 1896: 467)

Thököly'nin hizmetinde yalnızca Türk askerleri bulunmamaktaydı, kendisi Osmanlı idarecileriyle iletişime geçebilmek için her daim tercümanlara ihtiyaç duymuştur. Örneğin general 1691-1693 yılları arasında sıklıkla Muharrem Ağa adlı bir kişiden bahsetmektedir. O, İmre Thököly ve sadrazam arasında bir tercüman ve aynı zamanda bir arabulucu idi. Ayrıca prensin temsilcisi ve beyin yeniçeri ağası unvanlarıyla çeşitli kereler Osmanlı idarecileriyle görüştü. (*Késmárki Thököly Imre Napló*i vd., 1896: 84; *Késmárki Tököly Imre Napló*ja vd., 1863: 121) Hatta 1686 senesine ilişkin notlarında Thököly, Güvercinlik Kalesi'nin komutanlığını Muharrem Ağa'ya teklif etti. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 90)

Günlüklerde başka Osmanlı idarecileri hakkında da bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu konuda en önemli kişilerden biri, 1694 senesi yaz seferinde kendisinden söz edilen süvarilerin başı İbrahim Ağa'dır. Thököly onun vasıtasıyla başta atlar olmak üzere diplomatik toplantılara çeşitli hediyeler göndermiştir. (*Késmárki Tököly Imre Napló*ja vd., 1863: 412) Aynı yıla ilişkin notlarda Hasan Ağa göze çarpan bir diğer kişidir. Thököly

tarafında tercüman olarak faaliyet göstermiş, sadrazama ve Moldova Voyvodası'na gönderilmiştir. Bu nedenle kendisi “*Osmanlı İmparatorluğu sarayında yaşayan prensin generali*” olarak kaydedilmektedir. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd.,1868:111)

THÖKÖLY’NİN OSMANLI DEVLETİ’NE İLTİCASI VE TÜRKİYE GÜNLERİ

15 Nisan 1690’da Erdel Hükümdarı I. Mihály Apafi’nin ölümünün ardından Sultan II. Süleyman, İmre Thököly’yi Erdel Hükümdarlığı’na tayin etti.²⁹ Ancak general, Habsburg orduları karşısında bir başarı sağlayamamış, Eflak’a kadar gerilemek zorunda kalmıştır.(Várkony, 1988/2, 879) Thököly’nin politik kariyeri aslında burada son buluyordu. Kendisi bir süre daha Osmanlı İmparatorluğu’nun sınır boylarında askeri faaliyetlerine devam etse de Karpat Dağları’nı bir daha geçemeyecekti. (*Der Löwe von Temeschwar*, 1981: 91-106) 1690 yılında generalin beş bin civarındaki asker sayısı 1694’te bin civarına düşmüştü.(*Késmárki Tököly Imre Naplója* vd., 1863: 219-219) Dolayısıyla hareket kabiliyeti de Osmanlı himayesini aşacak düzeyde değildi. Karlofça Antlaşmasıyla birlikte Habsburg İmparatorluğu sınırlarına katılan Macaristan’dan ihraç edilmesi kararlaştırıldı. (Nagy, 1986: 386-389) Anayurduna geri dönmesi imkânsızlaşan İmre Thököly, bu antlaşmanın ardından İzmit’e nakledilinceye değin bir süreliğine Belgrat ve Temeşvar’da kalmış (Ahmet Refik, 1932: 42), ardından İstanbul’daki Duka Voyvodalığı sarayında, 1698 başından itibaren ise “Erdel Evi’nde” yaşamıştır. (Angyal, Második Rész, 1888-1889: 275)

İmre Thököly’nin mültecilik günlerini kâtibi Yanoş Komáromi kayıt altına aldı. Kendisinin hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Komáromi önceleri Erdel Hükümdarı Mihály Apafi’nin baş danışmanı ve Erdel ordularının komutanı Mihály Teleki’nin kâtibi olarak çalıştı.³⁰ 21 Ağustos 1690’da Thököly ordularının Habsburg kuvvetlerini yenilgiye uğrattığı Zernyest Savaşı’nın ardından generalin kâtipliğini yapmaya başladı.(*Nagyajtai Cserei Mihály* vd., 1852: 203)

²⁹ “Czegei Vass György és Vass László Naplói 1659-1739”, *Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók A XVI-XVIII. Századokból*, (közli: Nagy Gyula), III. Kötet, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal, Budapest, 1896, s. 100-101. Belgenin orijinaline ulaşamadık. Ancak Belgrad Kadısı İbrahim ibn Osman tarafından hazırlanan bir suret bulunmaktadır. Bknz. Lajos Fekete, “A Rákóczi-Aspremont-Leveltár Török Iratai”, *Leveltári Közlemények*, S. 13 (1-4), 1935, s. 127. Lajos Fekete, *A Hódoltság Török Forrásai Nyomában*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1993, s. 433.

³⁰ Bknz. János Fehér, *Teleki Mihály Udvartartási Naplója (1673-1681)*, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, Kolozsvár, 2007.

Yanoş Komáromi İzmit'e varıncaya dek maalesef general ve eşi İlona Zrínyi³¹ hakkında net bilgiler vermemekte, kayıtlarını daha çok şahsi deneyimlerine dayandırmaktadır. Notlarından anladığımız kadarıyla ülkesinden men edilen Macar kafilesi her gün çoğunlukla bir konak boyu yol kat etmekte ve geceyi dinlenerek geçirmektedir. Buna göre İstanbul'a gidiş için çıkış noktaları 8 Ekim 1696'da Belgrat olmuştur. Gemiyle Tuna'yı takip ederek bir gün sonra Pasarofça'ya ve yine Sırbistan'daki Ram bölgesine ulaşılar. 13 Ekim tarihinde Sırp Kladovo şehrine vardılar. Bu civara kadar gemiyle yol almışlar; ancak Tuna'nın hızının ve kayalık geçitlerin artması nedeniyle Demirkapı'dan itibaren yola at sırtında devam etmişlerdir. Önce doğu istikametinde ilerleyip 17 Ekimde Rusçuk'a gittikten sonra güneye yönelerek 29 Ekimde Yenice'ye varmışlar ve kasımın ilk haftası Edirne'ye ayak basmışlardır. 20 gün boyunca Edirne'de kaldıktan sonra 24 Kasım'da Büyükçekmece'ye ulaşmışlardır. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 1-14)

Yanoş Komáromi İstanbul hakkında ayrıntılı bir tasvire girişmekle beraber, duyduğu şaşkınlık notlarına yansımaktadır. Kendisinin Prag, Viyana gibi İstanbul'un çağdaşı diğer hanedanlık saraylarında da bulunduğu göz önüne alındığında, burada edindiği izlenim dikkat çekicidir. İstanbul'un bir ülkeyle kıyaslanabileceğini söylerken coğrafi konumu, sosyal yapısı ve mimarisi hakkında da özenli bir tarife girişmiştir. (Metin: 1.)

Şehir tasvirinden sonra Komáromi derhal Macarların siyasi durumuna değinir. Özellikle Karlofça Antlaşması ile birlikte Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarının uzlaşması Thököly ve diğer Erdel idari kadrosunda büyük bir şaşkınlığa neden olmuş, bu nedenle Yanoş Komáromi günlüklerinde İstanbul'daki Habsburg elçilerinin faaliyetlerine, ayrıca buna karşı kendisinin Fransa ve Hollanda'nın desteğini sağlamaya çalışmasına önemle değinmiştir. Hatta Fransa ve Hollanda elçileri vasıtasıyla Osmanlı ve Habsburg hükümetleri arasında bir antlaşma yapılmasını engellemek istemiş; ancak bu hususta başarılı olamamıştır. Kendisi kayıtlarında Osmanlıların Habsburg Arşidüklüğü ile anlaşmaya bu derece razı olmasını İran ve imparatorluk arasındaki düşmanlıktan dolayı devlet hazinesinin tükenmesine bağlar ve bu nedenle yönetimin Lehler, Ruslar ve Venediklilerle de antlaşma yapmaya mecbur kaldığına değinir. Yine de notlarında, antlaşma arifesinde Osmanlı idaresinin Habsburglara sunduğu hediyeler konusunda öfkesine hâkim olamamıştır: "*Ara bulucuların da inançlarının da vicdanlarının da*

³¹ Hırvatistan Kral Vekili Péter Zrínyi'nin kızı ve Erdel Hükümdarı I. Ferenc Rákóczi'nin (1652-1676) eşi olup, bu evlilikten II. Ferenc Rákóczi dünyaya gelmiştir. Zevci öldükten sonra ikinci evliliğini İmre Thököly ile yapmıştır. İzdivaç neticesinde Thököly, Zrínyi ve Rákóczi sülaleleriyle akrabalık bağı kurmuş, böylelikle Macaristan yönetimine talip olmak için gerekli meşruiyeti sağlamıştır; dahası Rákóczi ailesinin mal varlığı da kendi kontrolüne geçmiştir. Bu meblağ kuruz mücadelesinin temel maddi kaynağını oluşturmuştur. Béla Köpeczi-Ágnes R. Várkony, *II. Rákóczi Ferenc*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004, s. 181.

Almanların keyifleri ve onlara sunulan hediyelerin de Allah belasını versin!"
(*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 53)

Aslına bakılırsa Komáromi iki büyük imparatorluk arasında kalmış olmaları nedeniyle mevcut durumun kendi lehlerine çözümlenemeyeceğinin sinyallerini almaktaydı. Sekreter, Habsburg elçisi Öttingen'in Bâb-ı Âli'yi ziyareti esnasında yanındaki kontlara şöyle söylediğini aktarmaktadır: “*İnanın bana Macar beyleri, çok geçmeden başka bir ezgi duyacaksınız. Bizim denizin üzerinden Asya'ya gönderilmemizi Bâb-ı Âli'deki Almancı vezirlerle hallettiğini kastederdi. Öyle de yaptı...*” Kâtip duyduğu hayal kırıklığı neticesinde, Habsburglarla yapılan antlaşmanın diğer devletlerce de tepkiyle karşılandığını göstermeye çalışır. Tekirdağ'a yaptığı bir gezi sırasında Mekke Müftüsü vasıtasıyla Hindistan kralının sultana altı hediye öküz gönderdiğini ve yine kendisinin şöyle bir mesaj yolladığını yazmaktadır: “*...Eğer Almanla öyle utanç verici bir barış yaptıysa savaşmak istemez, en iyisi öküzlerle toprağı ekip biçsin.*” (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 68)

Zenta yenilgisinin yarattığı şok, Habsburg İmparatorluğu ile Karlofça Antlaşması'nda belirlenen statünün devam ettirilmesi ve Macar sığınmacıların henüz temellendirilmemiş barışa karşı bir tehlike oluşturabileceği endişesi bu dönemde Osmanlı idaresinin batı politikasında etkili oldu. Dahası Fransız elçisi Marquis Ferriol ve Komáromi'nin kayıtlarına göre İspanya Veraset Savaşı'nın hararetlenmesi ile birlikte İmre Thököly'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Macarların durumunu görüşmek amacıyla 20 Eylülde, Bâb-ı Âli'den izin almaksızın Edirne'de bulunan Sultan II. Mustafa ile görüşmeye gitmesi tedirginliği arttırmıştır.³² (Ferriol, 1870: 115; *Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 70) Hatta şehrin kapısına varır varmaz İzmit'e gönderileceğine dair sultanın fermanı kendisine verilmiş ve şehre alınmamıştır. (La Mottraye, 1723: 210-211) Komáromi tarafından kaleme alınan satırlar bir bakıma beklenin gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak bu meselede Bâb-ı Âli tercümanı İskerletzade'nin³³ Macarların yanında yer almaması büyük hayal kırıklığına neden olmuştur. (Metin: 2.)

Macarların İzmit'e varışları coşku içinde gerçekleşse de Thököly'nin hanımında Anadolu'ya gönderilmiş olmaları nedeniyle büyük bir üzüntü

³² Bu bilgilere karşılık Thököly, notlarında Edirne'ye gidişinin temel nedeni olarak İstanbul'da tehlike arz etmeye başlayan veba salgınını işaret etmektedir. Dávid Angyal, *Késmárki Thököly Imre (1657-1705)*, Második Rész, Méhner Vilmos, Budapest, 1888-1889, s. 296.

³³ Alexandros Maurocordatus. İsminin Osmanlılar arasındaki söylenişi İskerletzade idi. Macarlar Skellet ya da Skerlet adıyla andılar. Fener Rumlarından İskerletzade, tanınmış bir doktordur ve Karlofça barış görüşmelerine Bâb-ı Âli'nin elçilerinden biri olarak katılmıştır. 1700'lü yılların başından itibaren ise İstanbul Hükümeti'nin baş tercümanlığını yapmıştır. *Pápai János Törökországi Napló*, (Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán), Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963, s. 439.

hâkimdir. Komáromi'nin İlona Zrínyi ile yaptığı sohbet söz konusu havayı ele vermektedir. (Metin: 3.) Komáromi'nin Thököly ve Zrínyi ile kişisel münasebeti esasen siyasi ve sosyal alanda verdiği bilgilerin güvenilirliğini arttırmaktadır. Ayrıca Komáromi ve İlona Zrínyi arasındaki güçlü bağ, kâtabin günlüklerinin en dikkat çekici vasıflarından birisidir. Kayıtlardan ayrıntılı olarak takip edebildiğimiz ve yer yer yanlış anlaşılmaya müsait; ancak hastalık ve ölüm gibi had safhadaki hallerde dahi bir tanık ve yardımcı olmayı gerektiren bu durum, böyle bir güveni doğal kılan Avrupa saraylarının karakteristik *familiaris* düzenini yansıtmaktadır.³⁴ Ek olarak münasebetleri erkek merkezli, *dominus* feodal bağlılığa dayanmaktadır. (Koltai, 2001: 92) Bu itibarla Komáromi, İlona Zrínyi'de beyi Thököly'yi görmüş, dolayısıyla Thököly; Komáromi'nin görevi dışına çıkan konularda dahi yardımına ses etmemiştir. Örneğin Çiçek Çayırı'nın alınmasından sonra Komáromi, sadece İlona Zrínyi'nin sağlık durumunu yazmakla meşguldü ve 18 Şubat 1703 tarihinde hanımın ölümüne değin başka bir konu hakkında not tutmadı. Tecrübelerini İzmit'e varışla ilgili tuttuğu notlarda görülen içtenlikle yansıttı. (Metin: 4.) Kalemli bir yandan İlona Zrínyi ve Komáromi arasındaki sadakat ve hizmet münasebetini gözler önüne sererken, öte yandan *familiaris* anlayışını aksettirmektedir. Aynı yakın ilişkiye Zrínyi'nin defin işleri konusunda da rastlanmakta. Kâtip, aslında Thököly'nin sorumluluğu olan bu meseleyi doğrudan üstlenmiş ve büyük bir izzetle gerçekleştirmiştir. Ölümünün ardından Zrínyi derhal İzmit İskeleyi'ne nakledilirken Thököly, defin işlemlerini Komáromi'ye bıraktı ve İzmit'te kaldı. Cenaze 10 Martta Galata'ya ulaştırılıp aynı günün akşamında St. Benoit Cizvit Kilisesi'nde törenle uğurlandı. Kâtip mezarın hazırlanmasıyla da ilgilendi. (Metin: 5.)

Komáromi'nin İzmit'e gelen Macar kfilesindeki konumunu ele veren bu melankolik havayı bir tarafa bırakırsak kendisinin İzmit ile ilgili izlenimleri oldukça olumludur. Limana varmalarından bir gün sonra şehri keşfe çıkmış, yörenin tarihi, ekonomisi ve yapıları hakkında tafsilatta bulunmuştur. (Metin: 6.) Komáromi'nin keşif gezilerine çoğunlukla Thököly de katılmaktadır. Bir seferinde Komáromi'nin Herakleia olarak kaydettiği Marmara Ereğlisi Limanı'nı dolaşmışlardır. Bu sayede civarın sosyal yapısı,

³⁴ *Familiaris* sınıfı, saray işlerinin yürütülmesi için görevlendirilmiş hizmetliler içindeki keskin hiyerarşik yapılanmada yerini alır. Bu sınıfa ait vazifeler arasında bulunan ve Komáromi'nin de gerçekleştirdiği *secretarius* görevi daha ziyade özel kâtiplik anlamını içermektedir. Sınıfları içinde en yüksek maaşları alan bu kişiler üst düzey eğitim görenler arasından seçilirdi. İşlevleri itibarıyla Latince, Almanca ve Türkçe bilirler, diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi aşamasında önemli rol oynarlardı. Dolayısıyla faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda *familiaris* bir Orta Çağ değil Yeni Çağ kavramıydı. András Koltai, *Magyar Udvari Rendtartás és Rendeleterek*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, s. 30. Éva Vigh, *Éthos és Kratos Között. Udvar és Udvari Ember a 16-17. Századi Italiában*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, s. 85-101. Ayrıca bkz. Baldessar Castiglione, *Il Libro del Cortegiano*, Società Editrice Sonzogno, Milano, 1909.

yabani hayatı ve bitki örtüsüne dair malumata ulaşılabilmiştir. Ayrıca Komáromi, İzmit'te yazdığı günlüklerin önemli bir kısmını Thököly'nin hastalığına çare bulabilmek amacıyla yaptıkları gezilere, özellikle kaplıcaların keşfine ayırmıştır. Bunlar arasında kâtip özellikle *Janico* olarak kaydettiği Yeniköy'ün şifalı sularına değinir. (Metin: 7.) Ek olarak Kâtip kasım ayında generalle yaptığı bir gezi hakkında Rum Papaz Kalesi'nin harabelerini dolaştıklarını, burada hazinelerin olduğunu; ancak çıkartılmasına izin verilmediğini söylemektedir. Havaliden dönüşte ise iç hastalıklara iyi gelen bir kaynağa rastlamışlardır. (Metin: 8.)

Komáromi, generalin İzmit'te bir ev alabilmesi için sadrazamın kendisine beş kese altın verdiğini kaydetmekteyse de kayıtlarında, İzmit'e gelişlerinin asıl sorumlusu olarak sadrazamı ve onun Habsburg yanlısı politikasını işaret etmektedir. İlâveten evin mevkisinden mutlulukla bahseder; ancak niteliği konusunda bir notu bulunmamaktadır. (Metin: 9.) İki Fransız seyyah konuyla ilgili bazı kayıtlar tutmuş olmakla birlikte çelişkili bilgiler sunmaktadır. Örneğin Mottraye'nın 1727'de yayınlanan notlarında konut, bir taşra evinden farksızdır ve hane halkı burada dış dünyadan kopuk bir şekilde yaşar. (La Mottraye, 1723: 219-220) 1705 yılında generali ziyaret eden bir başka Fransız seyyah Paul Lucas ise Thököly ve ailesinin yeni evlerinde mutluluk içinde yaşadığına değinmekte ve her hangi bir sıkıntılarının olmadığını kaydetmektedir. (Lucas, 1712: 60-61)

Çiftliğin alınmasından sonra Komáromi günlüklerini İlon Zrínyi'nin yukarıda değindiğimiz sağlık durumu hakkında tutmaya başlamış ve bunu hanımın ölümüne kadar sürdürmüştür. Vefatının ardından ise kâtip, kayıtlarında imparatorluğun iç durumuna ağırlık verecektir. Dönem itibariyle Bâb-ı Âli'nin batı politikasını başarısız bulmaktadır. Nedenini ise Köprülü Amcazade Hacı Hüseyin Paşa'nın, Karlofça Antlaşması'nın şartlarını sultandan gizlemesiyle ilişkilendirmektedir. Kâtime göre Hollanda elçisinin rahibi barışın imzalanmasında görev almış ve antlaşma koşullarını Thököly'ye iletmıştır. Hükümdar da Komáromi aracılığıyla gizlice bu bilgileri İstanbul müftüsüne ulaştırmıştır. Bu meselenin dışında kâtip iç politikayla ilgili ayrıntılı tasvirlerle devam etmektedir. Edirne Vakası'na dikkat çekmekte, neredeyse altmış bin kişinin Edirne'de oturan II. Mustafa'ya karşı hazırlık yaptığını, hatta bu karışıklığın temel nedeninin Osmanlıların Avrupa'da uğradığı başarısızlıklar olduğunu anlatmaktadır. (Metin: 10.)

1704 senesi Thököly'nin beklentilerinin yükseldiği bir dönemdi. Üvey oğlu II. Ferenc Rákóczi Erdel'de idareyi ele geçirmiş ve Habsburg İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık mücadelesine girişip, Bâb-ı Âli'ye elçilerini göndermeye başlamıştı. Thököly oğlunun yardımıyla en azından Belgrat'a kadar geri gidebileceğini hesaplamaktaydı. Ancak II. Ferenc Rákóczi generale para göndermek ve Erdel'deki mülklerinin kendisine geri

verilmesini sağlamaktan fazlasını gerçekleştirmedi. (Simonyi, 1873: 204) Thököly umudunu tamamen yitirdiğinden Fransız elçisi Marquis Ferriol ile İstanbul'da pek çok kez buluştu. Hatta Katolikliği kabul etmesi durumunda bir Fransız savaş gemisiyle İstanbul'dan kaçırılabilceği sözünü dahi aldı. (Ferriol, 1870: 166-167) Öyle ki, bunun için İstanbul'daki Cizvit tarikatının rahibi Braconnier çeşitli kereler Thököly'yi ziyarete, İzmit'e gelmiş; Katolikliği kabul ettiği takdirde Fransa ya da İtalya'ya gitmesine yardımcı olacağını söylemiştir. (Hurmuzachi, 1878: 20) Thököly'nin mezhep değiştirdiğine dair bir kaynağa ulaşamadık.³⁵ 4 Temmuz 1705'te I. Leopold öldüğünde Thököly, yeni imparator I. Joseph'in Erdel'in bağımsızlığını kabul edeceğini ve bundan ötürü II. Rákóczi'nin yardımlarını esirgemeyeceğini düşünmüştü. Fakat umduğu gibi olmadı, Rákóczi daha ziyade Erdel'de kendi egemenliğini sürdürmeyi amaçladı. (Kovács, 2011: 49) Bu çerçevede, gerek 1703'ten sonra generalin hastalığının ağırlaşmasından gerekse Komáromi'nin Thököly'nin siyasal bir çıkmaza girdiğini ve yalnızlaştığını görmesinden dolayı kâtip, artık kendisinden vasiyetnamesini hazırlamasını istedi. Notlarındaki büyük karamsarlık dikkat çekicidir. (Metin: 11.)

Fakat Thököly'nin vasiyetinin içeriği hakkında Komáromi herhangi bir bilgi vermemektedir. Yalnızca yazımı tamamlandıktan sonra Fransız elçisine gönderildiği takip edilebilmektedir. Belgeye Thököly'nin 1705 yılında yazdığı mektuplar arasında rastladık. Buna göre tüm mal varlığını hizmetlileri arasında paylaşırıp, onları anavatanlarına göndermeye çabalarken kendisi için sadece Macar topraklarında gömülmeyi dilemiştir. (Metin: 12.) Vasiyetnamesini hazırladıktan bir süre sonra hastalığı ağırlaşan Thököly'nin halini Komáromi aktarmaktadır. (Metin: 13.) Bu notlardan açıkça görülmektedir ki, Yanoş Komáromi, İlona Zrínyi ve İmre Thököly'yi yalnızca defnetmedi, aynı zamanda bir rahibin yapması gereken görevleri de gerçekleştirdi; her iki efendisini de ölüme hazırladı.³⁶ Hatta Komáromi

³⁵Thököly'nin mezhep değiştirdiğine dair Cizvit Kilisesi'ne bir beyanname verdiği bilinmekteyse de (bknz. Kálmán Benda, *A Bujdosó Thököly, 1699-1705-A Thököly-felkelés és Kora*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, s. 169-170.) ne Thököly'nin ne de kâtibinin kişisel notlarında böyle bir olayın ya da belgenin sözü dahi edilmemektedir.

³⁶ Komáromi İlona Zrínyi ile ilgili olarak bu durumu şöyle yazmaktadır: “*Allahtan korkan ve ona sığınan, şefkatli, temiz ömürlü, namuslu, sayısız bedbahtlığa erkek gibi yüreğiyle karşı koyan, bışümâr acıyı sükûn etmiş bir ruhla çeken hükümdar hanım; benim tatlı, inayetli efendim. Bu kötü dünyada sen ne kadar ızdırap çektin, asla o paklaştıran ateşe düşmedin. Ölüm o çiçeği, o en soylu şükûfeyi çayırından ayırdı. Bu ölümcül hastalığında rahibi yerine yanında ben vardım. Elbet hiçbir şeyi ihmal etmemişimdir. Tanrının kutsal ruhunun istikamet vermesiyle cânunun yücelmesi ve teselli bulması için çabaladım, gece gündüz dua ettim. Kutsayıcı İsamıza varması için ona cesaret verdim. Esasen, pek çok kereler artık ne şeytandan ne de azaptan korktuğunu, bundan böyle dünya hakkında da hiç bir şey düşünmediğini söylemişti.”* *Bujdosó Fejedelem Késmárki Thököly Imre Secretariusának Komáromi Jánosnak Törökországi Diariumja és Experientiája*, (közli: Nagy Iván), Ráth Mór, Budapest, 1887, s. 79.

Kalvinist olmasına rağmen Evanjelik generalin ölüm döşeğindeyken son duasını etmesine yardım etti.

Aynı gün, 13 Eylül 1705 tarihinde Thököly hayatını kaybetti. Komáromi bu haberi Fransa elçisi Petrus Castanger'e bildirmek için derhal bir mektup yazmış ve Osmanlı idaresinin generalin ölümünden Macarları sorumlu tutacağını düşündüğünü belirtmiştir. Mektup üzerine Castanger kâtibini ve birkaç yeniçeriyi Thököly'nin evine gönderdi. Hükümdarın ölümünü olaydan ancak beş gün sonra Osmanlı idaresine açıkladılar. Vasiyetnamesine göre Macaristan ya da Erdel'de gömülmek istediğini belirtmeler de öldüğü yerde defnedilmesi kararı verilmiş, İzmit'te gömülmesi için Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'dan gerekli izin kendilerine ulaşmıştır. Komáromi mesele hakkındaki düşüncelerini kâğıda geçirirken, mezar yerini de kendisinin seçtiğini yazmaktadır. (Metin: 14.)

Thököly'nin ölümüyle birlikte Komáromi günlüğünü noktaladı. Dikkat çekici son husus Yanoş Komáromi'nin gerek kendisinin, gerekse İzmit'e gönderilen tüm Macar kafilenin *martyr*, şehitlik mertebesini hak ettiğini düşünmesidir. Örneğin kâtibin 24 Eylülde İzmit'i tanıtırken tuttuğu notlarda Diocletianus ve diğer imparatorlar zamanında yörede çok Hıristiyan kanı döküldüğü, dolayısıyla bir misyonun tamamlayıcısı olarak buraya gönderildikleri vurgulanmaktadır. (Metin: 15.) Kavram, XVII. yüzyıldan itibaren; fakat özellikle bu yüzyılın sonundan geçerli olmak üzere Macar Protestanlığında anlamsal varyasyon olarak dünyevi bir nitelik kazanmış, hatta millet ve vatan kavramlarını karşılayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.(Tóth, 2007: 182) Fikrin geçirdiği bu dönüşüm, Macar sekülerizminin gelişim evresi olarak önemli bir aşamadır. Arka planda ise feodalizm ve aristokrazi arasında sıkışan toplumsal yapının millet bilincine ulaşması açısından büyük önem teşkil etmektedir. Komáromi'nin kendisi bir din adamı değildi, sürgünü ise politik nedenlere dayanmaktaydı. Ancak seküler bir meselenin sunumu aşamasında dini kavramlara başvurmakta, vatan sevgisini bu şekilde yansıtmaktaydı.

SONUÇ

Osmanlı egemenliği dönemi Macar tarihinin belki de en önemli figürü olan İmre Thököly'nin Avusturya karşıtlığı ve Osmanlı İmparatorluğu himayesinde serpilene siyasi ve askeri mücadelesi 24 Eylül 1703 tarihinde İzmit'e nakledilmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'deki temel amacı ülkesine geri dönebilmek, hatta 1704 senesinde Rákóczi Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla Erdel Hükümdarlığı'nı geri alabilmek olsa da planlarını başarıya ulaştırması mümkün olmamıştır. Öyle ki, vasiyetnamesindeki Erdel ya da Macaristan'da gömülme dileği dahi gerçekleştirilmemiştir.

Batılı bir devlet adamının siyasi ve sosyal alanlardaki görüşlerini, Osmanlı idaresinden beklentilerini değerlendirebilme fırsatı bulduğumuz Thököly'nin günlükleri hükümdar tarafından Karlofça Antlaşması'na kadar tutulmuştur. Muahedenin ardından ülkesini terk etmek zorunda kalan Macar generalin mültecilik günlerini ise özel kalemi Yanoş Komáromi kayda geçirmiştir. Bu aşamada, incelenen günceler ve notlar XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macar idari sınıfının politik ve kültürel hafızasını ele vermekte, aynı zamanda Osmanlılarla kurulan ilişkiler temelinde idarecilerin kişisel tecrübelerini yansıtmaktadır. Ek olarak Macar komutanı ve siyasetçilerinin gerçek beklentilerini açığa çıkarmakta, ne tür konuların kendileri açısından söz edilmeye değer olduğunu ve yabancı bir ülkede dikkatlerini öncelikle neyin çektiğini göstermeleri açısından önem teşkil etmektedirler.

Politik oryantasyonu açısından değerlendirildiğinde bakış açısı itibariyle İmre Thököly ve Yanoş Komáromi'nin notları, çağdaşı kroniklere kıyasla önemli farklılıklar barındırmaktadır. Temel itibariyle Macar vakanüvislerine göre Macaristan sınırları Osmanlı egemenliğine karşı Habsburg idaresinde de olsa tekrar birleştirilebilirdi. En azından Hıristiyanlık kapsayıcı bir etken olduğundan Báb-ı Âli himayesine karşı Viyana yönetimi kabul edilebilir bir hal almaktaydı. Örneğin daha erken dönemde kaleme alınmış olmakla birlikte Macar vakanüvisi György Szerémi *Magyarország Romlásáról* [Macaristan'ın Bozulması Hakkında] adlı eserinde³⁷ 16. ve 17. yüzyılın Macaristan açısından getirdiği değişimlere değinmiş, ülkesi için tek çıkar yolun her şeyden önce Osmanlı egemenliğinin sonlandırılması olduğunu belirtmiştir. Erdelli seçkin tarihçi Stefan Szamosközy³⁸ ve 17. yüzyıl Macar tarihçisi Yanoş Szalárdi³⁹ notlarında Macarlığın geleceğini Habsburg İmparatorluğu'nun yanında gören görüşü tekrarlarlar. Thököly'nin çağdaşı Mihály Cserei de paralel perspektifte olup, Macaristan'ı Hıristiyan bir ülke olarak Viyana'nın tarafında hayal etmiştir.⁴⁰

İmre Thököly ve Yanoş Komáromi'nin kaleme aldıkları günlükler dramatik bir fikir ayrılığı sunmaktadırlar: Bağımsız Macaristan kurulabilir, hiç olmazsa Osmanlı vasallığında, Protestanlığın özgürce yaşandığı bir ülke olarak birleştirilebilirdi. Bu fikirsel ayrışma, daha kuruz hareketini temellendiren Wesselényi Ayaklanması'nda kendini gösterdi. Başlangıçta

³⁷ László Juhász-György Székely, *Szerémi György Magyarország Romlásáról*, Magyar Helikon, Budapest, 1961.

³⁸ István Borzsák-István Sinkovics, *Szamosközi István Erdély Története*, Magyar Helikon, Budapest, 1963.

³⁹ Ferenc Szakály, *Szalárdy János Siralmas Magyar Krónikája*, Magyar Helikon, Budapest, 1980.

⁴⁰ Imre Bánkúti, *Cserei Mihály Erdély Históriája [1661-1711]*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983.

soylular bağımsız Macaristan için Osmanlılara karşı Habsburg idaresi yanında yer almışlar; ancak 1664 Vaşvar Antlaşması'nın imzalanmasının doğurduğu hoşnutsuzluk sonucunda Macaristan'ın birleştirilebilmesini Osmanlılarda görmüşlerdir.

Bu çerçevede çalışmaya temel teşkil eden eserler Osmanlı etkisindeki Thököly'nin devlet politikası, bu kapsamda verdiği mücadeleler ve gösterdiği fedakârlıklar, ön gördüğü Macaristan'ın kuruluş çabaları, uyguladığı planlar ve yöntemler hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak İmre Thököly'nin kaçak bir askerden Macar kralı oluşunu ve Osmanlı İmparatorluğu'na ilticasını içeren hayat serüvenini betimlemektedir.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

Mühimme Defteri, Nr. 105 (1106 H. / 1694 M.).

Nâme-i Hümayûn Defteri, Nr. 5 (1092 H. / 1682 M.).

Magyar Országos Levéltár, Budapest

G. 2, II/1. fol. 163-164, “Hatalmas és Győzhetetlen császárunknak kegielmes parancsolatjából Orta Magiarnak valasztot kirallja Szomszed vitez ur jo akarok”.

Thököly-Szabadságharc Levéltára, G-szekció, 1, 2. *Az első kuruc felkelés vezetőinek levelei*. 1/1 fol. 1-2. “Szatmárból ismeretlen Nemzetes és Vitézlő Magos Ferencnek, az alsó parton lévő mezei hadaknak kapitányának, nekem jó akaró barátomnak adassék”.

Thököly-Szabadságharc Levéltára, G-szekció, II. 1. 1680 május 30.

Österreichische Staatarchiv, Kriegsarchiv, Wien

Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR Akten Berichte aus Wien an Grf. Inopoli Josef Lamberg v. 1ten Januar bis 18ten Dezember 1694. Probstzen Zenarolla.

b. Kaynak Eserler

Ahmed Refik [Altınay] (1932). *Türk Hizmetinde Kral Tököli İmre (1683-1705)*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi: İstanbul.

BÁNKÜTI, I. (1983). *Cserei Mihály Erdély Históriája [1661-1711]*, : Budapest: Európa Könyvkiadó.

BORZSÁK, I.-SINKOVICS, I. (1963). *Szamosközi István Erdély Története*, Budapest: Magyar Helikon.

Bujdosó Fejedelem Késmárki Thököly Imre Secretariusának Komáromi Jánosnak Törökországi Diariumja és Experientiája (1887) (közli: Nagy Iván), Budapest: Ráth Mór.

CASTIGLIONE, Baldessar (1909). *Il Libro del Cortegiano*, Milano: Società Editrice Sonzogno.

“Czegei Vass György és Vass László Naplói 1659-1739” (1896). *Magyar Történelmi Évkönyvek és Naplók A XVI-XVIII. Századokból*, (közli: Nagy Gyula), III. Kötet, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin, (1066-1116/1656-1704)*, (hazırlayan: Abdülkadir Özcan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Der Löwe Von Temeschwar (1981). Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren/aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî, (unter Mitarb. von Karl Teply übers., eingel. und erklärt von Richard F. Kreutel), Verlag-Styria: Graz-Wien-Köln.

FEHÉR, J. (2007). *Teleki Mihály Udvartartási Naplója (1673-1681)*, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány: Kolozsvár.

FEKETE, L. (1935). “A Rákóczi-Aspremont-Levéltár Török Iratai”, *Levéltári Közlemények*, S:13 (1-4).

FEKETE, L. (1993). *A Hódoltság Török Forrásai Nyomában*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

FERRIOL, Marquis de (1870). *Correspondance du Marquis de Ferriol, ambassadeur de Louis XIV à Constantinople*, (avec une introduction par M. Émile Varenbergh), Académie d'Archéologie de Belgique, Typographie J. E. Buschmann: Anvers.

JUHÁSZ, L.-SZÉKELY, G. (1961). *Szerémi György Magyarország Romlásáról*, Budapest: Magyar Helikon.

KARÁCSON, I. (1914). *Török-Magyar Oklevéltár 1533-1789*, Budapest: Stephaneum Nyomda.

Késmárki Tököly Imre és Némely Főbb Híveinek Naplói és Emlékezetes Írásai 1686-1705 (Tököly Imre Saját Írásai) (1868). I. Kötet, (közli: Thaly Kálmán), Magyar Tudományos Akadémia: Pest.

Késmárki Thököly Imre Naplói, Leveleskönyvei, és Egyéb Emlékezetes Írásai (1896) (közli: Thaly Kálmán), II. Kötet, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Késmárki Tököly Imre Naplója 1693. 1694. Évekből (1863). (közli: Nagy Iván), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia: Pest.

KOLTAI, A. (2001). *Magyar Udvari Rendtartás és Rendeletek*, Budapest: Osiris Kiadó.

Krieg Und Sieg In Ungarn. Die Ungarnfeldzüge des Wesirs Köprülüade Fazıl Ahmed Pascha 1663 und 1664 nach den "Kleinodien der Historien" seines Siegelbewahrers Hasan Ağa (1976). (übersetzt, eingeleitet und elklärt von Erich Prokosch), Verlag-Styria: Graz-Wien-Köln.

LA MOTTRAYE, Aubry de (1723). *A. de la Mottraye's Travels Through Europe, Asia, and Into Parts of Africa: With Proper Cutts and Maps. Containing a Great Variety of Geographical, Topographical, and Political Observations on Those Parts of the World ... a Curious Collection of...*, Vol. I, London : Printed for the Author.

LUCAS, Paul (1712). *Voyage du Sieur Paul Lucas, fait par ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique*, Tome 1, Paris: Chez N. Simart.

Nagyajtai Cserei Mihály Históriája (1852). (közli: Kazinczy Gábor), Emich Gusztáv Könyvnyomdája Pest.

Pápai János Törökországi Napló (1963). (Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán), Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Silahdâr Fındıklı Mehmed Ağa (1928). *Silahdâr Tarihi*, (yayma hazırlayan: Ahmed Refik), I. Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası.

SIMONYI, E. (1873). *Archivum Rákócianum*, Első Kötet (1704-1705), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

SZAKÁLY, F. (1980). *Szalárdy János Siralmas Magyar Krónikája*, Budapest: Magyar Helikon.

Thököly Imre Fejedelem 1691-1692-iki Leveleskönyve (1896). (közli: Thaly Kálmán), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

TÓTH, Zs. (2007). *A Koronatanú: Bethlen Miklós az Élete Leírása Magától és a XVII. Századi Puritanizmus*, Kossuth Egyetemi Kiadó: Debrecen.

ZRÍNYI, Miklós (1981). *Az Török Áfium Ellen Való Orvosság*, Budapest: Magvető Könyvkiadó.

c. Tethik Eserler

ANGYAL, D. (1888-1889). *Késmárki Thököly Imre (1657-1705)*, Első Rész-Második Rész, Budapest: Vilmos.

BENCZÉDI, L. (1975). “Thököly Imre és Fejedelemsége”, *Thököly Emlékünnevség. A Fejedelemhalálának 270. Évfordulója Alkalmából*, (szerkesztette: Molnár Mátyás), A Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Vaja.

BENCZÉDI, L. (1976). *A Wesselényi-féle Rendi Szervezkedés Magyarországon (1664-1671)*, Budapest: Kandidátusi Kézirat.

BENCZÉDI, L. (1980). *Rendiség, Abszolutizmus és Centralizáció A XVII. Század Végi Magyarországon (1664-1685)*, Budapest: Akadémiai.

BENDA, K. (1983). *A Bujdosó Thököly, 1699-1705-A Thököly-felkelés és Kora*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

BERTA, G. (1984). *Az Erdélyi Fejedelemség Születése*, Budapest: Gondolat Kiadó.

FODOR, P. (1991). *Magyarország és a Török Hódítás*, Budapest: Argumentum Kiadó.

GLATZ, F. (1996). *A Magyarok Krónikája*, Budapest : Officina Nova.

GÖKBİLGİN, T. (1976/1:). “Rákóczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri”, *Türk-Macar kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu / Symposium on Rákóczi Ferenc II. and the Hungarian Refugees in the Light of Turco-Hungarian Cultural Relations*, (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

GÖKBİLGİN, T. (1976/2:). “Thököly İmre ve Osmanlı- Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu / Symposium on Rákóczi Ferenc II. and the Hungarian Refugees in the Light of Turco-Hungarian Cultural Relations*, (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

HURMUZACHI, Eudoxiu de (1878). *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul VI (1700-1750), Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice: Bucuresci.

JAKÓ, Z. (1945). *Az Erdélyi Mérték Történet Kérdéseihöz*, L. Kötet, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása: Kolozsvár.

KOPČAN, V. (1983). “A Török Porta Thököly Politikája”, *A Thököly-Felkelés és Kora*, (szerkesztette: Benczédi László), Budapest: Akadémiai Kiadó.

KOVÁCS, Gergely I. (2011). *Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc-Magyar Királyok és Uralkodók*, XXIII. Kötet, Budapest: Duna International Kiadó.

KOVÁCS, P. (2006). *Nemzetközi Közjog*, Budapest: Osiris Kiadó.

KÖPECZI, B. (1986). *Erdély Története*, II. Kötet, Budapest: Akadémiai Kiadó.

KÖPECZI, B. (1993). *Erdély Rövid Története*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

KÖPECZI, B.-VÁRKONY, Á. R. (2004). *II. Rákóczi Ferenc*, Budapest: Osiris Kiadó.

MEZEY, B. (2003). *Magyar Alkotmánytörténet*, Budapest: Osiris Kiadó.

NAGY, L. (1986). *A Török Világ Végnapjai Magyarországon*, Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.

NIEDERHAUSER, E. (1976). *Nemzetek Születése Kelet-Európában*, Budapest: Kossuth Kiadó.

NIEDERHAUSER, E. (1977). *A Nemzeti Megújulási Mozgalmak Kelet-Európában*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

NIEDERHAUSER, E. (2001). *Kelet-Európa Története*, Budapest: História.

OBORNI, T. (2002). "Erdély Közjogi Helyzete a Speyeri Szerződés Után (1571-1575)", *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, (szerkesztette: Fodor Pál-Pálffy Géza-Tóth István György, Budapest: MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja.

OBORNI, T. (2012). *Erdély Fejedelmei*, Budapest: Pannonica.

PAPP, S. (2003) "Szabadság vagy Járom? A Török Segítség Kérdése A XVII. Század Végi Magyar Rendi Mozgalmak Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, S: 116 (3-4).

PAPP, S. (2005). "Ottoman Accounts of the Hungarian Movements against the Habsburgs at the Turn of the Seventeenth and the Eighteenth Centuries", *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, (Edited by: Colin Imber-Keiko Kiyotaki), Library of Ottoman Studies; 6, vol. II., I. B., London.

PAULER, G. (1876). *Wesselényi Ferencz Nádor és Társainak Összeesküvése 1664-1671*, II. Kötet, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

PEZENHOFFER, A. (1999). *A Magyar Nemzet Történelme*, IV. Kötet, Út, Igazság, Élet Kiadó: Szekszárd.

R., VÁRKONY, Á. (1988/1:). "Magyarország az Új Kihívások Korában", *Valóság*, S: 41 (6).

R., VÁRKONY, Á. (1988/2:). “Az Önálló Fejedelemség Utolsó Évtizedei (1660-1711)”, *Erdély Története Három Kötetben*, II. Kötet, (szerkesztette: Köpeczi Béla), Budapest: Akadémiai Kiadó.

R., VÁRKONY, Á. (1999). *A Királyi Magyarország 1541-1686*, Budapest: Vince Kiadó.

TÓTH, I. G. (2001). *Millenniumi Magyar Történet*, Budapest: Osiris Kiadó.

TRÓCSÁNYI, Zs. (2005). *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Budapest: Gondolat Kiadó.

VARGA, I. (1975). “Thököly a Magyar Irodalomban”, *Thököly Emlékkönyvség. A Fejedelemhalálának 270. Évfordulója Alkalmából*, (szerkesztette: Molnár Mátyás), Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága: Vaja.

VARGA, I. (1977). *A Kuruc Küzdelmek Költészete*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

VARGA, J. (2001). “A Túl Élés Az Árulás Mezőjén. Batthyány Kristóf és Batthyány Ádám Az 1683 Évi Hadjáratban”, *Ezredforduló-Századforduló-Hetvenedik Évforduló. Ünnepi Tanulmányok Zimányi Vera Tiszteletére*, (szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna), Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar: Piliscsaba.

VIGH, É. (1999). *Éthos és Kratos Között. Udvar és Udvari Ember a 16-17. Századi Italiában*, Budapest: Osiris Kiadó.

EK:

KOMÁROMI'NİN GÜNLÜKLERİNDE ÇALIŞMAYA ESAS OLUŞTURAN KESİTLER

Metin: 1. Bu İstanbul'u şehir mi yoksa ülke diye mi yazsam bilemedim. Ben bunun gibisini şimdiye dek hiç görmemişim. Denizdeki böylesine büyük ve güzide bir limanı dünyanın hiçbir yerine yapmamışlardır. Karadeniz ve Akdeniz hızlı akıntılarıyla burada, tam da Türk çarının kalesinin altında birleşirler. Kent, güney taraftan gelen surlarla ayrı olarak çevrilmiştir ve Erdel'deki Szeben şehri gibi farklı topraklara yayılmıştır. Güzel dağlardaki bacalı saraylar hep bakırla kaplıdır. Dağın Akdeniz ve Karadeniz tarafına bakan yamacını yeşil selviler örter. Aralarında sedirlerin de olduğu bu yer adeta bir orman gibidir. İç avlu selvilerle doludur. Öyle ki, saray halkı her daim gölgede gezinebilir. Bazı yerlerde çarının yazlık ikametleri bulunmakta ve cephelerinden her yer görülebilmektedir. Bu binaların yan yüzlerinde istemediğinde çasara rüzgâr erişmesin diye yeşil tenteler bulunur. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 14)

...Şehrin üç tarafı, çıkışı Akdeniz ve Karadeniz olmak üzere surlarla ve çeşitli renkteki kulelerle çevrilmiştir. İyi giden bir atla bile bu duvarlar üç saatten evvel aşılmaz. Yedikule zindanlarına varıncaya kadar bir saat geçti... ..Hâlbuki ben

şevketli efendimizin dörtlü giden iyi doru küheylanlarının birine binmiş, dahası durmamıştım bile... (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 15)

...Bazıları İstanbul'un alanını on sekiz İtalyan mili olarak hesaplamaktadır. Şehrin kendisi birkaç büyük dağa uzanmıştır. Dış kentle birlikte burada toplam kırk bin sokak olduğunu söylerler. Gece vakti ikişer kişi her birinde dolaşır; her gece seksen bin kişi. Her sokağa en az bir çeşme yapmışlardır. Mescitlerin sayısını söyleyemem; ama en meşhurlarından biri Sofya'dır. Burası Çasar Justinianus'un kızının ibadethanesi idi ve onun adına Kudüs'teki ibadethanelerin biçiminde inşa ettirilmişti. Altında denize karışan ve üzerinden gemilerin geçtiği tatlı su olduğundan yapı büyük taş ayaklara oturtuldu. Bunun haricinde Sofya Kilisesi ve çasarın kalesi bulunmaktadır. Birkaç sokak aşağıda ağır ve kalın taş ayaklar üstünde duran güçlü bir kubbe vardır. İçinden gemiyle çasarın kalesine gidip gelirler. ...Hem Avrupa (sınırı İstanbul'dur) hem de Asya tarafından yayılan dış kentin sokaklarını, sayısız ve pek güzel çiftliklerini, eğlence yerlerini yazmak mümkün bile değildir... (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 16)

...1610 yılında hesapladıklarına göre, (ben hesaplamadım, başkaları derler) o zamanlar kentte 6890 sokak vardı ve her birinde bir ibadethane ya da cami bulunurdu. Bunların dışında Hıristiyanlar da kendi kiliselerine ve yerlerine sahipti, buralarda seremoniler yaparlardı. Doksandan fazlasını ben kentte görmesem de bunu tetkik etmek için çaba da sarf etmemiştim. Şehirdeki iki Yunan kilisesinde Konstantinopolis ve Kudüs patrikleri yaşamaktadır. Kendileriyle ziyaretim esnasında tanışmıştım. Kudüs patriği beni büyük bir misafirperverlikle karşıladı. Galata'da daha ziyade Hıristiyanlar yaşamakta ve bazı kiliseleri bulunmaktadır... Roma Katoliklerinin de birkaç güzel kilisesi, ayrıca Cizvitlerin ve Protestanların bir katedrali vardır. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 25)

Metin: 2. Eylül 1701'de yüce beyimiz baş vezirle istişare etmeksizin bazı işlerini düzene koymak gayesiyle Edirne'ye gitti. (Ben şevketli hanımımızla İstanbul'da kalmıştım.) İdare, o zamana değin denizin öte tarafına gönderilmemiz hususunda bir neden bulamamış, lakin şimdi yüce efendimizin barışın bozulması için oraya gittiğinden şüphelenmiştir. Ama ne için gitmiş olursa olsun, baş vezirin malumatı dışında bunu yapmaması icap ederdi. Skerlet bu işi kurcalayıp, Allah korkusunu, vicdanını öteleyip ve Almandan daha Alman haliyle meselemizin Almanların keyfine göre son bulması için yüce beyimizin yanına birkaç çavuş gönderdi. Onu bir fermanla İstanbul'a geri yolladı, yolculuğun şeklini kendisine bırakmıştı. Fermana göre gemiyle Asya'ya, İzmit'e; Bitinya ülkesine gitmek gerekirdi. Burası denizden İstanbul'a iki yüz mil mesafededir. ...Yüce efendimiz geri döndükten sonra üç gün içinde hazırlandık ve 23 Eylülde yaşlı gemilere taşınıp o gece denizin ortasında uyuduk. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 70-71)

Metin: 3. Vardığımız gecenin akşamı sayısız Macar misafirimiz vardı. Hem şehirliler hem de limana yanaşmış gemilerdeki Türkler ve Hıristiyanlar, Macar müzisyenlerin ezgileriyle, kaynağı bitmeyen şaraplarıyla ve danslarıyla hayrete düşmüşlerdi. Misafirliğin sonunda zavallı hanımımız, şevketli İlon Zrínyi bir kuğunun ölmeden önce yaptığı gibi, olağan üstü keyifli olduğunu göstererek masadan kalktı. Neden böyle yaptığını anlamıştım, yine de emin olmak için ertesi gün saygıdeğer hanımımıza sordum. Aslında böyle davranmak istemediğini; ancak hem muhterem kocası hem de hizmetkârları ve yardımcıları denizin öte tarafından buraya getirilişimizi hüznle karşılamasınlar, bu tür düşünceleri akıllarından çıkarsınlar diye kendini örnek gösterdiğini itiraf etti. Kabul etmeliyim ki, pek çok

kez ve kalpten bir şekilde, zavallı efendimiz kendisiyle dans etmem için bana davette bulunmuştu; ama bitkin olduğum için bu isteğini yerine getirememem bugün bile zoruma gider. (Elbet dans benim ekmeğim değildir. Bütün mültecilik hayatımda bir kereden fazla dans etmedim, o da yine yüce efendimizin ısrarı üzerine Belgrat'ta gerçekleşti.) Lakin o gün efendimiz gitmeme izin vermedi, bunun yerine elimi tuttu. Artık daha iyiydim, bunu iki katı telafi etmeye, hatta tanrının izniyle Patak Kalesi'nde gerçekleştirmeye ant içtim. Ancak artık hanımefendiye bir borcum bulunmamaktadır; çünkü o zavallı hem İzmit'e hem de Patak Kalesi'ne veda etmiştir ve şimdi kutsal meleklerin ve göçmüş ruhların yanında başka türlü bir bahtiyarlığı yaşıyor. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 73-74)

Metin: 4. Kısa süre önce yüce efendimiz bu evdeki bir yatakta yatmaya başladı. Bir vakitten sonra hali ağırlaştı. Benim gibi bir zavallı yatağının önünde otururdu. Gözlerini bana dikti. Elini boğazıma koyup kulağımı ağzına doğru çekti. (Boğazındaki balgamı tüküremediği için sesini çok da çıkaramamıştı. Öyle ki, pek çok kez parmaklarımı ağzına sokup onu boğazından çekip çıkartmaya çalışmışım.) Bana yavaşça şöyle söyledi: “Tatlı beyime hürmet ederim. Ben şevketlimize her ne yaptysam samimi olmuşumdur. Büyüklerden küçüklere başkalarına da hürmet ederim. Herkes beni affetsin, ben de herkesi affediyorum.” Bundan üç gün sonra benimle de zarif bir şekilde vedalaştı. Başımı göğsüne dayamış, her iki yanığımı da öperek şöyle söylemişti: “Tanrım, bana yaptığı iyilikler, gerçek sadakati ve hizmetleri için inayetlimizi bağışla. Ben hayattayken şevketlimizi ödüllendiremedim, bunun yerine tanrı onu ödüllendirsin.” (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 80)

Metin: 5. Beyaz mermerlerden iki güzel mezar taşı hazırlattım. Üzerinde arması olan birini mezarının başına koydurttum. Şöyle bir yazısı bulunmaktadır: Donec resurgat.⁴¹ Diğerini mezarının üstündeki taş duvara astırttum, buna da altın işlemelerle şu satırları yazdırttum:

Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier, sexus sui, ac seculi gloria, celsissima domina Helena Zriniana. Zerinae atque Frangepaniae gentis decus ultimum, Thököly principis uxor, olim Rákóczii, utroque digna coniuge, Magnis Apud Croatas, Transylvanos, Hungaros, Siculos inclyta titulis. Factis ingentibus toto in orbe clarior, varios aequa mente fortunae casus experta par prosperis, maior adversis, cumulatis christiana pietate belicis laudibus fortem domino reddidit animam, mortem eluctata in suo florum campo, ad Nicomediensem Bithyniae sinum anno salutis MDCCIII. Aetatis LX. die XVII. Februarii. Requiescat in pace. Amen.⁴² (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 81)

⁴¹ Ruhü şad olsun.

⁴² Celadet ve inayet sahibi İlon Zrínyi Hanım burada yatmaktadır. O, bir yiğidin ruhuna sahip olup, zamanının ve kadın cinsinin muzaffer örneği; Zrínyi ile Frangepán ailelerinin şanı idi. Rákóczi'nin hanımlığı şerefine nail olmuş, badehu Prens Thököly'nin zevceliğini yapmıştır. Mezkûrlara layık refikalık eylemiştir. Hırvatların, Transilvanyalıların, Macar ve Sicilyalıların her nevi şanlı unvan sahibidir ki, âlemde sadece ışık saçan faaliyetleri ile değil; aynı zamanda talihinin çeşitli cilveleri arasında, ikbalden çok düşmanlıklarda ona rehberlik eden zekâsının ve muhakemesinin sağlamlığı ile şöhrete ermiştir. Hıristiyan

Metin: 6. Bu Nikomedia'yı eskiden Nicomedes adında Bitinya kralı inşa etmiş ve kendi adını vermişti. Payitahtlarından biri burası, diğeri de Olympos Dağı altındaki Bursa'dır. Kentte kadife ve diğer ipek malzemeler, halılar dokurlar. Sıcak su hamamıyla meşhurdur. İstanbul'u alıp, Yunan imparatorunun tahtına oturup çasar olmalarına değin Türk hükümdarlarının Asya'nın ucundaki payitahtı burasıydı. Amma velâkin İzmit İstanbul'dan epeyce deniz mili uzaklıktadır. İzmit'in iç kalesi büyük bir dağa inşa edilmişti. Kiremitlerden örölmüş kalın surları ve büyük yuvarlak kuleleri şimdi de ayakta. Kenti çok büyüktür, altı ya da yedi büyük yığma, vadiye uzanmıştır. Yıkılmaya yüz tutmuş olsa da etrafındaki geniş, kiremitten surlarla, önünü sadece denize vermiştir. Ortalarına doğru, denizin üstündeki büyük ve yalnız bir dağın tepesinde çasarın sarayı bulunur. Mevzubahis yeri Çasar Murat Babil'e giderken bir geceliğine kalmak için yaptırmıştı. Bu havalide vaktiyle Bitinya kralları ve sonra Diocletianus ve diğer kâfir çasarlar yaşamıştı. Sultan yörede taş bir köprü yaptırıp bütün Asya'yı geçerek Babil'e kadar uzanmıştır. Bahçesinde öyle bir kaynak akar ki, sarayın altındaki değirmeni döndürür. Bu civarın yanı sıra şehrin her yerinde çeşmeler ve kaynaklar vardır. Suyu alışmamış, sıhhsiz insanlar için de su bulunur.

...Çasarın iskelesi sarayın önünde, denizedir. Biz de gemimizle buraya demirlemiştik. İstanbul'da azametli kalyonlara munkalib olan koca ağaç ve keresteleri, kürekli kalyonlara ve büyük gemilere burada istif ederler. Yakacak odun ve yazamayacağım kadar çok meyve ve tahılı yine bunlar İstanbul'a götürür. Her gün uğrayan gemiler o kadar fazladır ki, insanları üç kuruşa İstanbul'a taşırlar. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 74-75)

Metin: 7. Bu yerin öyle güzel ve öyle geniş üzüm tepeleri ve bahçeleri var ki, kekliklerin yanında havalide sülün sürüleri yaşar. Bahçeleriyle birlikte yörenin cennetten bir köşe olduğunu söylerler. Bu bahçelerde tahıl, üzüm ve meyve bolca bulunur. Keklik ve sülünlerin yanı sıra pek çok çeşit vahşi hayvan, geyik, alageyik, yaban domuzu ve daha sayısız türden yaratık vardır. Bundan dolayıdır ki, Türkler buraya Küçük Mısır der. Burada Türk paşa, ayrıca Türkler, Yunanlar, Ermeniler ve Yahudiler yaşamaktadır. Eski Hıristiyan tapınaklarını mescide çevirmişlerdir. Pek çok iyi misafirhane vardır. Mısır'a, Kenan Ülkesi'ne, Kudüs'e, Suriye'ye, Babil'e, Mezopotamya'ya, vesaire yerlere gidip gelenler buralarda kalmaktadır. Asya ve Afrika'yla birlikte bütün bu yerlere çasar hükmeder. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 75)

İzmit'in karşısındaki Yeniköy adlı köyün yanında bulunan, "arena" ve dalak hastalığına iyi gelen kükürtlü su, büyük bir kayalığa akar; birkaç kez burada ben de banyo yaptım. Efendimiz bu suda yüzebilmek için İstanbul'dan buraya kadar hasta bir şekilde gelmişti, burada da öldü. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 76-77)

Metin: 8. ...hoş, tatlı, soğuk bir suyu vardır, özellikle arena, ödem ve diğer iç hastalıklarına iyi gelir. Güzel, büyük ve sık ağaçlı bir yerin altında üçlü ahşap ev bulunmaktadır. Burayı, imparatorun Osman Paşa adındaki eniştesi İzmit' e sürgün edildiğinde yaptırmıştı. Suyun verdiği keyifle sultan hanımla beraber vakit

meziyetlerine, askerlik kabiliyetlerini de katmıştır. İnanca kavuşmasının ardından 1703 Şubatının 18. günü, altmış yaşında iken Bitinya körfezindeki İzmit'te, "çiçekler tarlasında" vuku bulan ölümü ile O, güçlü ruhunu Tanrı'ya teslim etti. Huzur içinde yatсын. Âmin.

geçirirlerdi. İnsan bu sudan 3-4 ejtel⁴³ de içse (benim de denediğim gibi) sanki hiç içilmemişçesine şişkinlik yapmaz derler. Meftun deniz kaptanı Mezdzo Morto⁴⁴ bir zamanlar, bahar gelip de denizi keşfe çıkacağında hem kendisi hem de tüm mürettebatı için buradan su alırdı. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 77)

Metin: 9. 1702 yılında baş vezir Almanların keyfi uğruna bizi buraya yolladı. Yüce efendimizin gözüne hoş görünebilmek için İzmit'e gönderileceğimiz vakit meseleyi çasara öyle bir anlatmıştır ki, sanki bizim azametli beyimiz İstanbul'da yaşamak istememiştir. Baş vezir, beyimizin İzmit'e yakın, kendine ait bir yeri olması için çasarin adıyla beş kese altın verilmesini emretmiştir. Bunun teslimi ve hem yüce efendimizin hem de biz Boerlerin (bazı Türkler bize öyle derdi) çasar sarayından gönderilecek hayat boyu ödeneği hakkında bir teyit mektubu yazdı. Böylece İzmit'in içinde, Asya'daki Bitinya'da, denizden iki saat mesafedeki topraklarda, Peygamber İlyas Dağı'nın altında bulunan; güzel çiçeklerle kaplanmış çayırıyla, yakında bulunan karlı dağlardan gelen hayranlık uyandırıcı alabalıklı çaylarıyla, güzel, bol, serin kaynaklarıyla, bereketli meyveleri, gölgelikleri ve yaşam için gereken diğer imkânlarıyla ve çiftliğin üstünde, tepede bulunan çıplak kalesiyle efendimiz bu evi Bostancı Mustafa Ağa'dan aldı. Türkler önce burayı fethetmişler, civarda toplar döktürdükten sonra İzmit'i ele geçirmişlerdir. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 78-79)

Metin: 10. ...olanları ona izah ettiğimde utancından neredeyse bayılacaktı. Fakat şaşırma gerek olmadığını, işlerin yolunu bulacağını; çünkü İran savaşına hazırlandıklarını söyledi. Sadece bana demekle birlikte hazinenin artık tükendiğini, ama üzülmemize gerek olmadığını, bu barışın dört beş yıl sürmesi için hayatını ortaya koyduğunu izah etti. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 83)

İstanbul'da barış istemeyen taraflar gece gündüz aralarında gizli hesaplar yaparlardı. Konuştuklarına göre kendilerine bir baş seçip elli altmış bin kişiyle, her türlü askeri hazırlıkla, çadırlarla ve diğer edevatla Edirne'ye çıkacaklardı. Böyle bir durum çasarin aklının ucundan bile geçmediğinden ansızın telaşa kapıldı. On altı bin kişiyi ancak bir araya getirebilirdi. Fakat baş kaldıranlar yaklaşmaya başlamışlardı bile. Önlerine bir temsilci gönderip pek çok vaatle onları susturmaya çalıştı. İstanbul'a döndüğünde taleplerini karşılayacağına dair söz verdi. ...Büyük bir törenle İstanbul'a geldi. Ama çok vakit geçmemiştir ki, rahat durmayan ve barışa sevinmeyenler yeniden rahatsızlık çıkarıp, sükût sağlayan Sultan Mustafa'ya baş kaldırdılar. Onu tahttan indirip barışı bozar umuduyla yerine Sultan Ahmet'i getirdiler. (Başlangıçta öyle de vaat etmişti.) Sonraları kederi ağır bastığından abisine karşı ayaklananların başlarını almaya başladı, onları denize attırdı. Bu işe önderlik edenleri uzak ülkelere sürgüne gönderdi. Lakin gözden düşen Mustafa mahpusta içtiği zehirle öteki tarafa göç etti. Kardeşi devletin hükümdarı Sultan Ahmed, Türk milletinin duyacağı utanca aldırılmayıp, pamuk ipliğine bağlı şu hayatta şişman keçinin derisini yüzer. Yeniçerilerin uğultusuyla uğraşmaz. Daha ne kadar

⁴³ 1 ejtel (Almanca ahtel) = 1/8 litre. Zsigmond Jakó, *Az Erdélyi Mérték Történet Kérdéseihöz*, L. Kötet, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 1945, s. 242.

⁴⁴ Mezamorta Hüseyin Paşa

böyle yapar bilmem, üç büyük tabur hazırdır ve ne tarafa saldıracakları belli olmaz. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 83-84)

Metin: 11. Ben artık ölüme hazırım, tanrıyla ve vicdanımla barıştım; kendimi ve tatlı öksüz oğlumu bütünüyle tanrıya emanet ettim, her saat başı o mutlu anı, bu dünyadan göçüşümü sessizce bekliyorum. Ama tevazu ile dilerim ki, yüce efendimiz de kendilerini ölüme hazırlasın. Zira kudretli beyimiz hakkında bilirim ki, çok geçmeden vefat edecektir, bir vasiyet hazırlaması gerekir. Vasiyetname olmaksızın öldüğü takdirde ümitsizlik içindeki hizmetkârlar malları kapışmak için birbirini keser. Bunu haber alacak Türkler ise onları evlerine geri dönmek üzere gemilere kürekçi olarak gönderirler. Ne kadar değerli malı varsa önceden mühürleyip gizlice Fransız elçisine göndermeli. Orada her şey güvende olur. Eğer ki alın yazısında ölüm varsa vasiyetnamesinin sadık uygulayıcıları olacak. Eğer ki ruhu mesut kalıp da çabucak ölmezse, eğer ki uzunca yaşayacak olursa oradan geri alması kolay olacak. Kalp her an ayrılmak için kendini hazırlar. O, zavallı gözlerini bana dikip sözlerimi ciddiye aldı. Evine geri döndü ve hemen kendini kapattı; vasiyetnamesini yazmaya başladı. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 84-85)

Metin: 12. Bütün tasavvurumla tatlı oğlum ve beyim izzetli Ferencz Rákóczi'ye yönelir ve bu işi onun kalbine bağlarım ki, zamanı gecikse bile Türkiye'de gömülmeme izin vermesin. Beni Erdel veya Macaristan'a götürüp Evanjelik, surlarla çevrili, anahtarlı bir kentin kilisesine gömesiniz ve anım için tabutumun üstüne bayrak ve kitabe koyasınız. (*Késmárki Tököly Imre és Némely* vd., 1868: 397-412)

Metin: 13. ...yanında duaya başladım, o da hiç teklemeyen benimle birlikte duayı okudu. Ardından kutsal ve ruhunu cesaretlendirici pek çok söz dile getirip onu biraz da olsa rahatlattım. Yüce efendimiz isterse bir daha dua edeceğimizi söyledim. 'Şevketli nasıl isterse' diye cevap verdi. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 86)

Metin: 14. ...İzmit'te defnetmemize müsaade edeceği hususunda ümidim vardı. Zira orada, Samanlı Dağları altında, kimsenin göremeyeceği bir yerde olacaktır. Hırsızlar mezarımı açarlar, köpekler ya da kurtlar vücudunu parça parça ederler. Türkler orayı kutsal yer bellemesinler diye bedenini şehirden geçirmemek şartıyla bize izin verdi. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 87)

İzmit'te çarşın sarayının yanı başında Ermenilerin taşlarla çevrilmiş yeni bir mezarlığı vardır. Zavallının sık sık zamanını geçirdiği bol yapraklı bir ağacın altı, suyu serin bir kaynağın yanı ve yakınında kimsenin defnedilmediği bir yer. ...Burayı Ermenilerden 60 tallere satın aldım. Hayatı boyunca çok kez uzandığı o büyük ağacın altına mezar kazdırıp, tabutun etrafına taşlar dizdirdim ve üstüne kalın meşe keresteler koyup defnettim.

Taşları belime kadar yerleştirtip, üstüne de eski ve büyük mermer bir mezar taşı koydurdum. Altın yaldızla armasını oydurdum ve şu satırları yazdırdım: Hic reqviescit ab heroicis laboribus Celsissimvs dnvs. Emericvs Tökölyi de Késmárk, Hvgariae, Transylvaniae Princeps, vir a rebvs pro asserenda patriae libertate tortiter gestis tota Europa celebris post varios fortvnae casvs tandem extorris svb ipsa renascentis Hvgariae libertatis spe exilii simvl et vitae finem fecit in Asia ad

Nicomediensem Bithyniae sinvm in svo florvm campo anno salvtis MDCCCV. Aetatis XLVII. XIII. Septembris.⁴⁵

Mezarın ortasına kiremitten güzel bir bina inşa ettirdim. Yoldan gelip geçenler, Asya'dan gelip oraya gidenler, kutsal topraklara, Kenan topraklarına, Mısır'a, Suriye'ye, Babil'e, Arabistan'a, Sina Dağı'na kısaca İran'a ve diğer yerlere revan olanlar başka bir yoldan buralara varamazlar. Her biri uzun mülteciliğinde vatani ve milleti için destres olduğu şehitlik payesini görüp başkalarına anlatabilir: Reqviescat in pace. Amen.⁴⁶ (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 87-89)

Metin 15. Diocletianus ve diğer kâfir çasarlar zamanında havalide çok şehit kanı dökmüşlerdir. Buraya uzak olmayan bir vadide yaparlardı ki, bağırsız çağırış şehirde hiç duyulmazdı. Filhakika, şehadete ulaşmamız için buraya gönderilmemiz beni rahatlatı. Yüce tanrıya şükran olsun. (*Bujdosó Fejedelem* vd., 1887: 75-76)

⁴⁵ Macaristan ve Erdel Prensi, değerli Késmárklı İmre Thököly adlı kahramanın uğraşlarına aittir: Vatanının özgürlüğü için mücadele etmiş, bu uğurda canını dişine takmış yiğit; tüm Avrupa'nın şanı. Türlü talihsizliklerin ardından sonu sürgün olmuştur. Hayatı yeniden doğan Macaristan'ın peşinde, özgürlük umuduyla Asya Bitinyası'ndaki Nikomedia'da; sürgünde, çiçeklerle kaplı bir yerde son bulmuştur. Tarih 13 Eylül 1705, yaş 47.

⁴⁶ Huzur içinde yatsın, âmin.

